

HALŠTATSKÁ MOHYLA II V JANÍKOCH, OKRES DUNAJSKÁ STREDA

(predbežné výsledky výskumu)

Etela Studeníková

Jednou z často pertraktovaných tém bádania o dobe halštatskej v severovýchodoalpskej oblasti je problematika figurálnej výzdoby na keramických výrobkoch. Napriek tomu, že od konca minulého storočia, keď sa objavili prvé nálezy na území rozšírenia kalenderberskej kultúry (Hoernes 1891, Bella 1894) sa počet figurálne zdobenej keramiky podstatne rozšíril, každý nový objav sa stáva objektom hlbšieho záujmu odborníkov (Dobiat 1982, Nebelsick 1992, Eibner 1993).

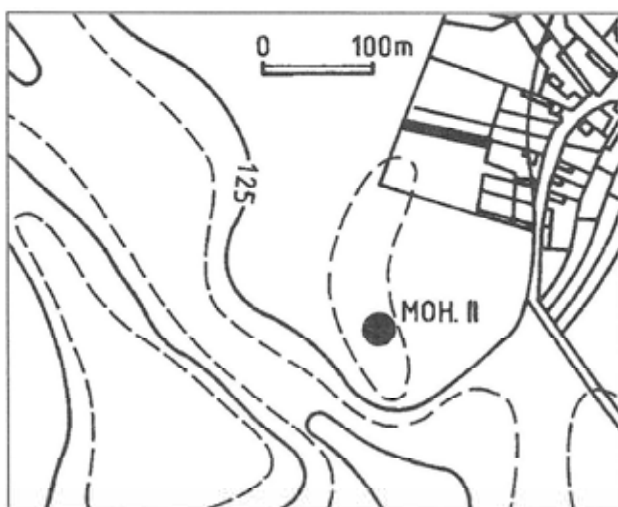
K starším nálezom z juhozápadného Slovenska (Réca – Chropovský 1955, Nové Košariská – Pichlerová 1969) v posledných rokoch pribudli dve amforovité nádoby z mohyly II v Janíkoch, časť Dolné Janíky, okr. Dunajská Streda. Nakoľko spracovanie získaných nálezových celkov, vrátane náročného reštaurovania keramiky, a teda i záverečné vyhodnotenie systematického výskumu Archeologického múzea SNM, realizovaného v rokoch 1983 – 1993 je úlohou dlhšieho obdobia, v príspevku predkladám prednostne vyhodnotenie tejto mohyly.

Mohyla II s miestnym názvom „Kisdomb“ stojí na južnom okraji rozsiahleho mohylníka v katastri miestnej časti Dolné Janíky. Samotný mohylník pokračuje smerom na západ a severozápad do katastrov Horných Janíkov a Bústeleku. Posledná zo zistených mohýl stojí na rozhraní s obcou Vlky (okres Bratislava-vidiek).¹

Smerom na juhovýchod od mohyly II sa nachádza iba rozoraná mohyla X, ktorá je však datovaná do obdobia včasných popolnicových polí – konkrétne do rámca čakanskej kultúry (Studeníková 1994 A, s. 29 n). Tieto dve spolu s ďalšími (III – Pichlerová 1977, XI, XIII, XV – nepublikovaný výskum autorky) sú situované na terénnu vyvýšeninu predĺženého elipsoidného tvaru s dlhšou osou orientovanou v smere S – J. V teréne je vymedzená vrstevnicou 125,5 m n.v. (obr. 1).²

Teleso mohyly, ako sa ukázalo v priebehu výskumu, bolo v horných násypových vrstvách z veľkej časti porušené hrobmi novovekého cintorína (koniec 17. – 18. stor.). Príjajme od konca 19. stor. v súvislosti s veľkým rozmachom archeológie v Uhorsku sa mohyly v Janíkoch dostali do sféry záujmu rôznych amatérov, očividne aj čiastočne úspešných.³ V posledných rokoch sa severná polovica objektu využívala na ťažbu záhradkárskych zeminy, pričom sa neustále objavovali kostry a časti rakiev cintorína.

V snahe zabrániť ďalšej devastácii objektu, ale predovšetkým s cieľom overiť jeho datovanie, sme v roku 1988 začali terénny výskum. Po zistení, že pod halštatskými násypovými vrstvami s hrobovou komorou stojí staršia mohyla z obdobia popolnicových polí – pracovne nazvaná II A (Studeníková, 1994 A), sa terénne práce dokončili až v roku 1990.⁴

Obr. 1. Janíky – Dolné Janíky.
Situčný náčrt mohyly II (podľa
mapy Bratislava 0 – 2, M 1: 5 000)

Obr. 2. Janíky – Dolné Janíky.
Mohyla II – pohľad od SSV

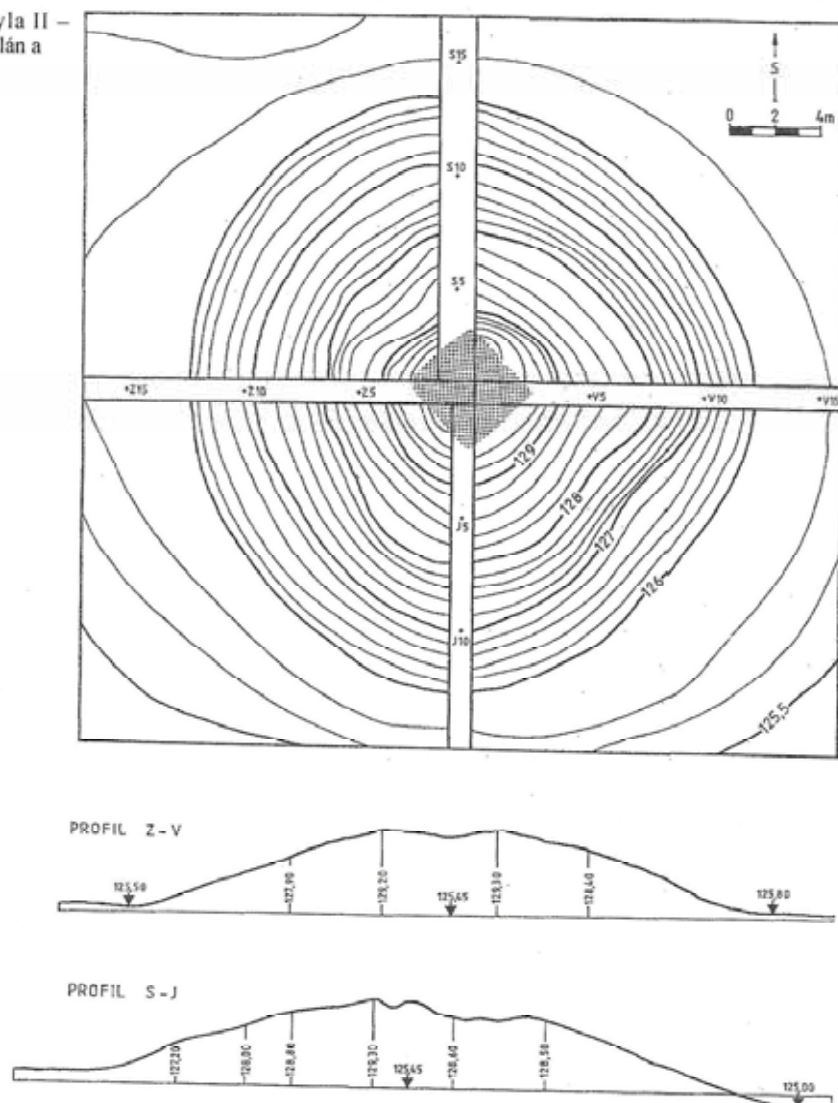

Terénna situácia

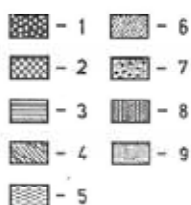
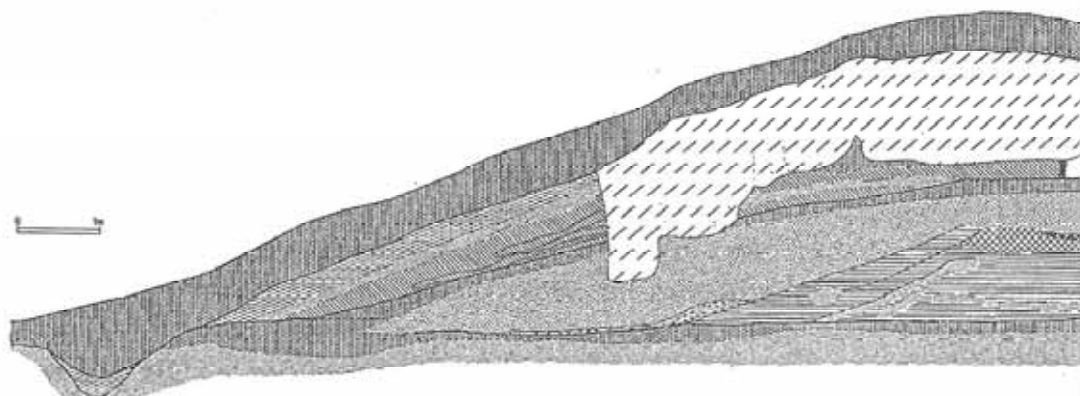
Výkopy sa realizovali plošným odkryvom v štyroch kvadrantoch s ponechaním kontrolných blokov, s orientáciou v smere svetových strán (obr. 3a). Rozmery mohyly pred výskumom: priemer 26 x 27 m, výška \pm 4 m. Násypové vrstvy boli zdevastované vo všetkých štyroch kvadrantoch. K rekonštrukcii stavebných postupov pri zakladaní hrobovej komory, spevňovaní jej stien a pod. sme využili kombináciu zachytených úsekov zo všetkých štyroch kvadrantov a profilov kontrolných blokov.

Hrobová komora bola založená na vyrovnaný povrch strednej časti mladobronzovej mohyly. Odstránený materiál potom dodatočne použili na navršovanie telesa halštatskej mohyly. Na neporušených miestach po vonkajšom obvode stien hrobovej komory sa miestami podarilo zachytiť plochy dokladajúce zámerné spevňovanie vyrovnaného povrchu. Takto upravenú plochu, ktorá svojimi rozmermi presahovala stenu hrobovej komory v priemere o 120 – 140 cm, plošne prekryli úzkou vrstvičkou svetložltého piesčitého materiálu.

Obr. 3. Mohyla II –
vrstevnicový plán a
základné rezy

Nenarušené úseky násypových vrstiev plášťa mohyla zodpovedajú spôsobu navrhovania halštatských mohýl, ktoré sme preskúmali v Janikoch. Ide o súvislé vrstvy jedného druhu materiálu s mocnosťou maximálne 20–25 cm, ktoré sa striedajú. Prevažia hlinito–piesčité, piesčito–hlinité a čisté piesčité násypové vrstvy nad vrstvami, ktoré sú tvorené povrchovými zeminami dokladá, že sa využívali zrejme materiálové jamy zahĺbené do pôvodného podložja. Kubatúra použitého násypového materiálu totiž vylučuje jeho pôvod výhradne z hrotitej priekopy nachádzajúcej sa okolo telesa mohyla. Podstatná časť použitých povrchových zemín – na základe prítomnosti črepového materiálu velatickej kultúry v nich – tvorila pôvodne kultúrnu vrstvu na prífahom opevnenom sídlisku z obdobia starších popolnicových polí. Naopak, vrstvy s prevažou piesčitého materiálu vykazujú rovnakú štruktúru ako fluvialne piesky z podložja v tejto časti katastra Dolných Janikov. V danej súvislosti sú tiež zaujímavé dve rozsiahle materiálové jamy, ktoré sme prerezali pri plošnom odkryve velatického sídliska a ktoré sa s najväčšou pravdepodobnosťou využívali práve v dobe halštatskej (jamy 6/85 a 7/85 v sonde 21).

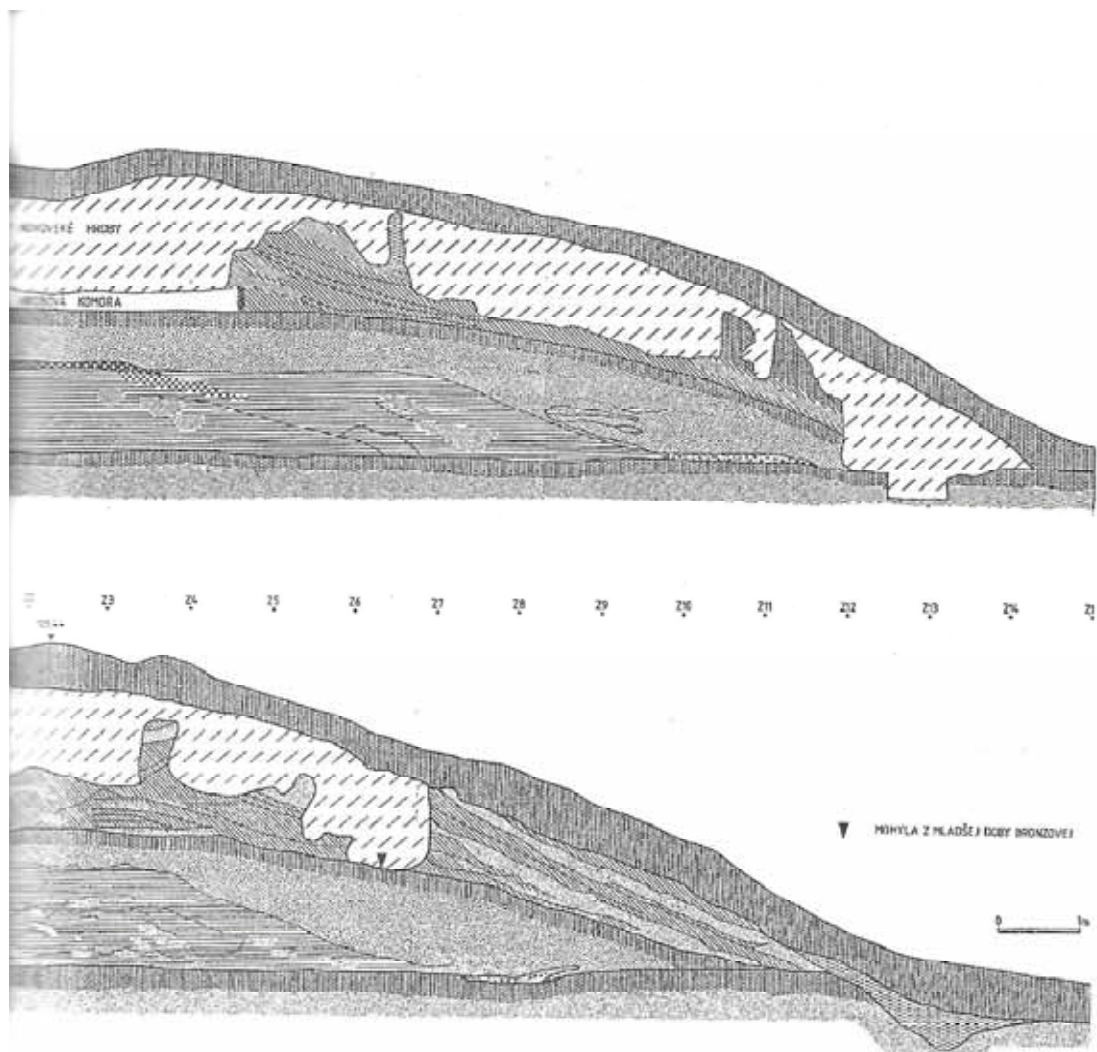

Obr. 4. Celkový profil mohyly II (Z - V). 1 - prepálená vrstva pohrebnej hranice mladobronzovej mohyly, 2 - násypová vrstva plášťa mladobronzovej mohyly, 3 - násypové vrstvy tzv. vnútornej mohyly, mladšia doba bronzová, 4 - násypové vrstvy plášťa halštatskej mohyly, 5 - pôvodná výplň halštatskej kruhovej priekopy, 6 - vrstvy horného plášťa mladobronzovej mohyly, 7 - sústredená vrstva z pohrebnej hranice, mladšia doba bronzová, 8 - povrchové zeminy: pochovaný pôdny horizont, povrch mladobronzovej mohyly a súčasné černoziem, 9 - piesok z podložia a piesčité vrstvičky v plášťoch mohýl

Horné zásypové vrstvy a okraje obvodovej materiálovej priekopy sa zničili poľnohospodárskymi prácami. Pôvodne mala priekopa typický hrotitý tvar. Jej pôvodné rozmery sa podľa zachytených úsekov nedajú presne určiť. Nepochybne musela byť väčšia ako sú jej reálne zachytené maximálne rozmery (šírka 210 cm, hĺbka 142 cm). Halštatská obvodová priekopa v prvom rade plnila ochrannú funkciu vo vzťahu k bohato vybaveným hrobom pod nákladnými mohylami, v ktorých boli uložené osoby s význačnejším spoločenským postavením. Prakticky bol materiál z nej pochopiteľne použitý k navršovaniu plášťa mohyly. Veľké rozmery kalenderberských mohýl a väčšinou obmedzené možnosti rozsiahlejších odkryvov v ich bezprostrednom okolí neumožnili výkopcom zachytiť obvodové priekopy skúmaných mohýl. Na jednom z najrozsiahlejších a najlepšie zachovaných mohylníkov vo východoalpskej halštatskej oblasti, ktorý sa nachádza na maďarsko-rakúskych hraniciach v širšom okolí Schandorfu (Barb 1937, s. 94 n), sú takmer všetky mohyly obkolesené ešte dobre viditeľnými rozmernými priekopami. Možno teda právom predpokladať, že priekopa patrila k základným ochranným prvkom väčšiny honosnejšie vybavených mohýl. S ohradzovaním mohýl sa na totožnom území stretávame už od strednej doby bronzovej a priamo na lokalite v Janíkoch sú všetky preskúmané (aj nedoskúmané) mohyly čakanskej kultúry ohradené výraznými kruhovitými palisádami.

Spôsob navršovania mohýl v dobe halštatskej je podstatne rozdielny od stavebných postupov používaných napríklad v čakanskej kultúre. Práve výskum mohyly II názorne dokumentuje základné rozdiely (obr. 4 a 5). Následné využitie už stojacej mohyly na výstavbu ďalšej môže mať okrem praktických výhod (menšia náročnosť stavebných prác pri vŕšení) aj iné pozadie, ktoré pramení v náboženskej sfére, v oblasti uctievania predkov. Mohlo ísť skutočne o predstavu využiť hrob predpokladaného predchodcu – posvätného miesta – na uloženie pohrebu významnej osobnosti v spoločnosti.

Využívanie starších mohylových násypov na budovanie hrobovej komory a mohyly v halštatskom období je nepriamo doložené na viacerých lokalitách. Napríklad na mohylníku v Jánosháza (Lázár 1955, s. 202 n) je evidentne využitá mohyla s viacerými čakanskými hrobmi v dobe halštatskej. V rámci prehodnocovania starších výskumov na po-

Obr. 5. SZ kvadrant – profil západného kontrolného bloku

dobné javy upozornil K. Kaus (1986, s. 119 n). Napokon ani mohyla II v Janíkoch nie je v tomto smere jediná. Podobné, ale menej výrazné rozdiely v násypových vrstvách sme zachytili aj v prípade výskumu na úplne rozoranej mohyle č. XI s jedným vedľajším čakanským hrobom a so zvyškami halštatskej hrobovej komory.

Ako je všeobecne známe, halštatské hrobové komory na juhozápadnom Slovensku boli budované výhradne z dreva. Vonkajšie strany zrubovo pospájaných drier jednotlivých stien sa obyčajne ešte spevňovali ďalšími drevenými konštrukciami (mohyla IV v Janíkoch), ale oveľa častejšie udupanou zeminou. V profiloch mohyla II sa tieto spevnené obklady drevených stien rysujú ako početné, úzke rôznofarebné vrstvičky – horizontálne navŕšené. Svojou kompaktnosťou sa výrazne odlišujú tak od druhotného zásypu – výplne hrobovej komory, ako aj od násypových vrstiev plášťa mohyla. Pri plošnom odkryve sa rysujú aj pôdorysne. Vďaka existencii tohto spevnenia sa medzi množstvom vzájomne sa prekrývajúcich novovekých hrobov a recentných výkopov podarilo zachytiť obrysy hrobovej komory vo vyššie položených násypových vrstvách. Situovanie hrobovej komory predznačovali aj druhotne zosunuté vrstvy, ktoré sa prepadli po zrútení sa dreveného prestrešenia.

Vnútro hrobovej komory a jej drevené steny boli z veľkej časti zdevastované spomenutými zásahmi (obr. 4 – 6). Miestami ležali napríklad dna drevených truhiel priamo na amforovitých nádobách. Viacnásobné zavzdušňovanie hrobovej komory spôsobilo úplné zničenie drevených stien. Domnievame sa však, že dreva použité pri stavbe neboli z veľkej časti pred použitím opaľované, nakoľko by sa v zlomkoch zachovalo oveľa väčšie množstvo uhlíkov.⁵ Nekonzervovaný drevený materiál aj v podmienkach bez prístupu vzduchu postupne spráchnivie. Presvedčivým dôkazom je situácia zachytená pri výskume hrobovej komory mohyly č. IV – Zöldhalom. Opálené dreva vydržali počas celého výskumu, naopak spráchnivené dreva sa rozpadali už pri dotyku. Ich pôvodný tvar sa dobre zachoval v podobe zreteľného negatívu v hline.

Výraznejšie tmavo sfarbené pásy zeminy premiešané s uhlíkmi sa podarilo odkryť na viacerých úsekoch (obr. 6). Najvýraznejšie sa rysovali pri severnom nároží a časti severozápadnej steny komory. Pôvodne to bol spodný – základový rad drevených stien. Spôsob podporného systému nárožia, resp. prestrešenia sa na tomto mieste pôdorysne rýsoval v podobe zvyškov kolových jám po polkmeňoch. Dva polkmene stáli pri vnútornej strane steny vo vzdialenosti 17 cm od seba (priemer 34 a 35 cm, max. šírka 10 cm). V strede oproti nim na vonkajšej strane stál ďalší (priemer 30 cm, hrúbka 10 cm).

Južné a západné nárožie sa podarilo ohraničiť podľa sypkej zeminy z výplne. V južnej časti juhovýchodnej steny sa medzi keramickými prídavkami vytvorili takmer duté priestory a nad nimi šikmo uložené zlomky zuhoľnatého dreva z prestrešenia. Takéto zlomky sa podarilo odkryť aj na ďalších neporušených miestach. Na základe ich rozloženia sa podarilo rekonštruovať smer ukladania drev na streche: SV – JZ.

Rozmery hrobovej komory: vnútorná svetlosť 360 x 410 cm, hrúbka stien asi 15 – 18 cm, pôvodná výška stien o niečo presahovala doložených 90 cm (podrobnejšie v nálezovej správe č. 14/94, DO AM SNM).

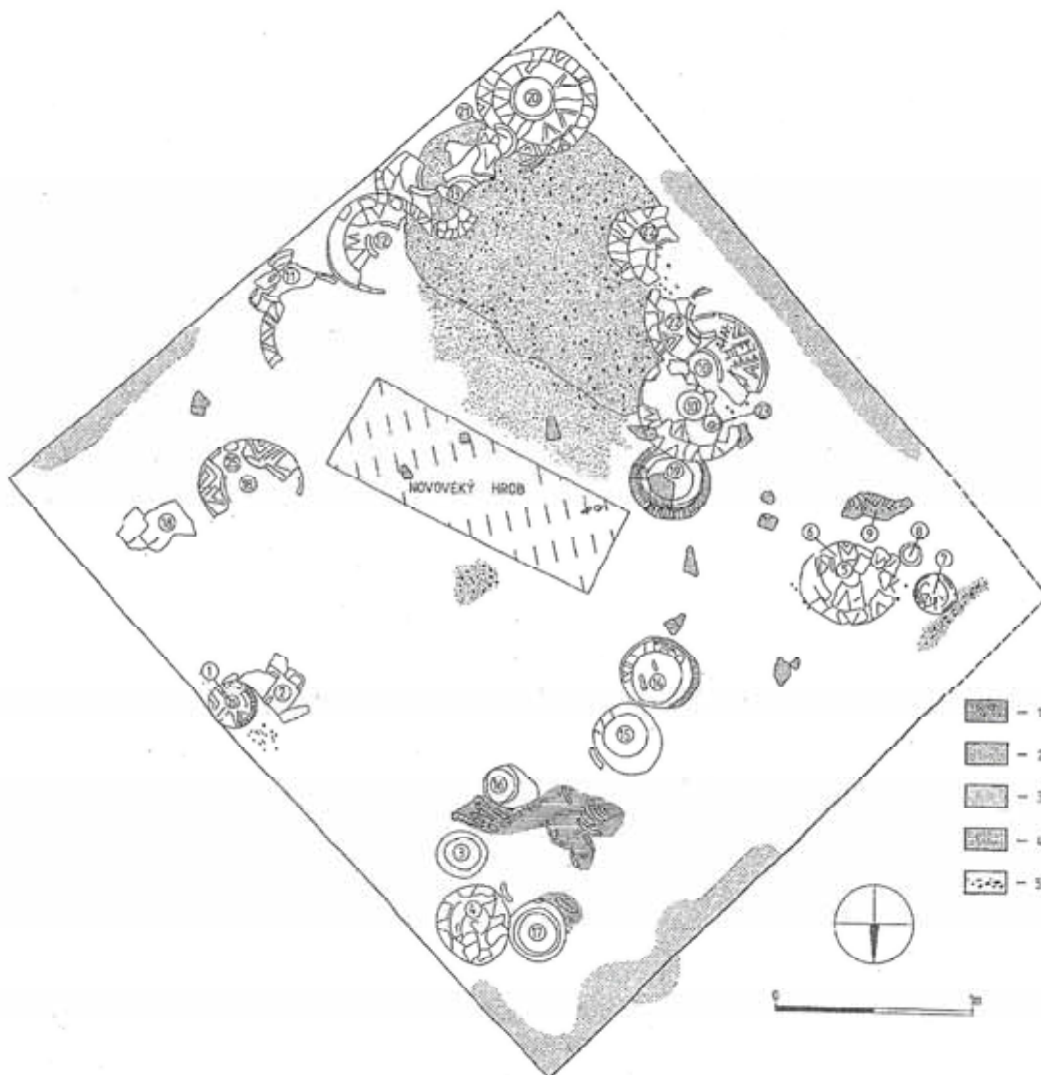
Celkové rozmery mohyly:

- priemer 22,20 – 22,60 m
- priemer kruhovej priekopy vonkajší: 27,10 m
- výška mohyly po dobudovaní: ± 6,40 m, výška od vyrovnaného stredu mladobronzovej mohyly: 4,70 m

Uloženie nálezov v hrobovej komore (obr. 6)

V strede dĺžky severovýchodnej steny komory stála druhotne žiarom deformovaná miska (1). Okrem obzvlášť sypkej hrudkovitej výplne obsahovala pri ústí niekoľko zlomkov prepálených kostí. Okolo nej boli sústredené zlomky uhlíkov. Medzi dnom misky a spevňovanou dlážkou komory sa nachádzala vrstvička organického materiálu (rohož?). Vedľa misky ležala na boku urna (2). Obsahovala sústredené prepálené kostičky. Podľa určenia RNDr. M. Thurzu, CSc., z PM SNM patria mladšiemu dospelému jedincovi. Spolu s kosťami boli v nádobe uložené roztavené zlomky bronzov (neurčiteľných), sklovitej hmoty (roztavené sklenené perly?), fragment závesného brúsika (obr. 16: 1) a prepálená krátka kosť z väčšieho cicavca.⁶

Skupina piatich hlinených sitúl (č. 3 – 4, 15 – 17) bola rozložená v blízkosti severného nárožia. Najmenšia spomedzi nich (3) obsahovala výrazne zrnitú zeminu s organickými zvyškami. Pri situlách 4 a 17 boli zvieracie kosti, niektoré časti (napríklad rebrá) v anatomickej polohe. Všade okolo kostí sa nachádzala takmer popolovito jemná vrstvička hrdzavožltej farby. Podobné pozorovania sú doložené aj v ostatných halštatských hrobch na lokalite. Situla 16 bola naplnená a obklopená rovnakou zrnitou zeminou, akú obsahovala situla č. 3. Tlakom zeminy jediná porušená situla č. 15 susedila so široko rozloženou misou (14). Ležala v šikmej polohe a na jej dne sa zachovali výrazné zvyšky organického materiálu.

Obr. 6. Pôdorys hrobovej komory 1 – hrzavožltá vrstva so zvieracími kosťami, 2 – črepy nádoby č. 9, 3 – pozostatky zo spodného radu drieb stien komory, 4 – zvyšky z pohrebnej hranice, 5 – uhličky

V západnom nároží hrobovej komory bola umiestnená menšia, akoby uzavretá skupina rozličných nádob. Dominovala im široko rozlačená amforovitá nádoba č. 5. V hornej časti jej výplne, na pleciach a v bezprostrednom okolí bolo množstvo zlomkov zuhoľnatených drieb vrátane úzkeho dlhého trámu (dĺ. 45 cm), ktorý ležal v jednej línii so stenou komory. Vo vnútri nádoby sa našla tenkostenná šálka (6). Západne od nej, v miere zvýšenej úrovni boli ďalšie dve misky (7, 8). Poloha nádoby 8 dovoľuje uvažovať o existencii hlinenej podložky prekrytej drevom.

Smerom južným vo výške cca 9 cm nad dlážkou ležali fragmenty z vydutia a okraja hrncovitého osudia (9). Zlomky tejto jedinej červeno maľovanej nádoby z hrobového celku boli roztrúsené po celej ploche komory s výnimkou severného nárožia. Niektoré ležali

na dlážke, ale nikdy pod nádobami, iné sčasti pokrývali nádoby (napríklad misu č. 19) a niekoľko zlomkov bolo aj na povrchu vrstvy donesenej z pohrebnej hranice.

Pozdĺž juhozápadnej steny, až po južné nárožie, stáli v rade amforovité nádoby, čiastočne porušené novovekými hrobmi. Amforovitá nádoba (10) obsahovala okrem zvyškov potravín (tekutiny) tenkostennú šálku (23). Severne od nej bola čiastočne pokrytá jej roztláčeným vydutím misovitá nádoba (19). Amforovitá nádoba (22) sa pravdepodobne v dôsledku prudkého nárazu rozdelila – rozpadla na dve polovice, a to v celkom neprirodzenej polohe. Obsahovala veľké množstvo uhlíkov pochádzajúcich asi z trámu, ktorý ju pri páde rozsekol.

V južnom nároží komory sa rozkladala ďalšia z veľkých zásobníc – amforovitá nádoba č. 20. Na jej roztláčenom vydutí ležal fragment misy položený hore dnom (21). Ďalšia skupina amforovitých nádob bola rozložená v rade pozdĺž juhovýchodnej steny (11, 12, 13). Boli natoľko porušené novovekými hrobmi, že sa dali iba čiastočne rekonštruovať. V blízkosti východného nárožia pokrýval novoveký hrob amforovitú nádobu, resp. časti kostry sa zosunuli až na dlážku hrobovej komory. Pri kopaní tohto hrobu zrejme vyhádzali väčšiu časť nádoby č. 18 a takmer celú nádobu č. 18 A. Žiadna z nich sa nedá ani kresebne rekonštruovať. Z výplne jednej pochádzajú črepy misy č. 25. Fragmentsy keramických výrobkov, ktoré sú druhotne prepálené, sa našli aj v popolovitej vrstve, pochádzajúcej z pohrebnej hranice (27 – 29). V novovekých výkopoch a niektorých hrobch cintorína sa našli menej výrazné zlomky halštatskej keramiky, zväčša z amforovitých nádob. Z hrobu môže pochádzať fragment misy (26). Naopak, črep z hrdla amforovitej nádoby s celoplošnou výzdobou pozostávajúcou zo žliabkov a jamiek, nájdený vo výplni jedného recentného výkopu, nepatrí do inventára hrobovej komory. Na mohylníku v Janíkoch má analógie v mohyle III (Pichlerová 1977, obr. 3: 1–2) a rozoranej mohyle XI.

Vrstva z pohrebnej hranice

Súvislá vrstva popola, uhlíkov, zlomkov do červena spálenej zeminy, bronzové zliatky, kalcinované kosti a ojedinelé prepálené črepy tvoria vrstvu, ktorú doviezli z pohrebnej hranice a uložili do komory. Rozkladala sa na ploche o rozmeroch cca 130 x 150 cm a v neporušených miestach dosahovala mocnosť 15 – 20 cm. Uložená bola v priestore ohraničenom amforovitými nádobami v južnom nároží. Časť týchto rozmerných keramických prídavkov svojimi roztláčenými vydutiami pokrývala okraje popolovitej vrstvy. Zaujímavé je, že pohrebná hranica na tom úseku juhozápadnej steny, kde nestála nádoba, mala okraj vyrovnaný a súbežný s liniou steny hrobovej komory. Medzi spevnenou dlážkou a popolovitou vrstvou sa miestami podarilo vypreparovať vrstvičku hnedohrdzavého materiálu organického pôvodu.

Pohrebné obrady spojené so spolnotením mŕtveho (mŕtvych) sa uskutočnili mimo priestoru mohyly. Pozostatky po zhorenej hranici spolu so stavenými kovmi a prepálenými kosťami sa prenášali do hrobovej komory zrejme na zvláštnom nosítku. Spolu s ním ho potom uložili na vopred určené miesto. Priamo z tejto vrstvy pochádzajú aj zlomky kostí, ktoré podľa rozboru antropológa patria dvom osobám: dospelému jedincovi neurčiteľného pohlavia a dieťaťu vo veku 2 rokov.⁶ Vo vrstve z pohrebnej hranice sa medzi množstvom úplne roztavených bronzových zliatkov zachovalo iba niekoľko kusov takých, ktoré sú aspoň sčasti identifikovateľné (obr. 16: 3 – 9, 11). Okrem toho sa tu našla čepeľ železného noža (obr. 16: 10) a fragmenty roztavenej sklovitej hmoty podobné tým, čo sa našli v urne (nádoba 2). Nepochybne ide o zvyšky perál.

Dlážku hrobovej komory sa podarilo zachytiť v neporušenom stave iba pod popolovitou vrstvou, v okolí sitúl a na mieste uloženia hlavného pohrebu v strednej časti severovýchodnej steny. Tvorila ju pevná vrstvička ílovitej zeminy – výmaz, ktorý sa od piesčitého podkladu odlupoval.

Drevené prestrešenie patrilo zrejme k ľahšiemu typu, alebo sa nepočítalo s jeho nadmerným zaťažením. V každom prípade nebolo nesené vnútornou kolovou konštrukciou. Opieralo sa zrejme o spevnené steny hrobovej komory. Tieto okrem doloženého vonkajšieho zemitého „múrika“ spevňovali aj polkmene, tak ako boli zachytené pri severozápadnej stene. Čiastočne sa rysuje aj možnosť pôvodného zdvojenia niektorých stien (severozápadná a juhozápadná – porovnaj pôdorys na obr. 6).

Opis nálezov z hrobovej komory (číslovanie, vid' obr. 6)

- 1) Misa druhotne žiarom deformovaná. Krátke kónické hrdlo, slabo vyznačený okraj ústia. Súvisle zvisle žliabkovaná horná časť tela. Dovnútra vypuklé, špirálovito žliabkované dno. Vnútrnú výzdobu tvoria dvojice tuhovaných žliabkov, usporiadaných do trojuholníkových motívov. Vonkajší povrch zrejme pôvodne plošne striebřisto tuhovaný. Rozmery: \varnothing ú. 18,1 – 18,4 cm, max. \varnothing 21,3–21,6 cm, v. 9,3 cm, \varnothing d. 4,6 cm, obr. 14:1, (inv. č. AP 34995)
- 2) Hrnec – súdkovitého tvaru. V hornej časti vydutia tri plastické jazykovité výčnelky a jeden pretláčaný zvislý. Hnedá farba, hrubozrný materiál, vyhladený povrch. Druhotne poškodený žiarom. Rozmery: \varnothing ú. 23,3 cm, max. \varnothing 31,2 cm, v. 26 m, \varnothing d. 14,5 cm, obr. 11:3, (inv. č. AP 34996).
- 3) Sítula. Krátke kónické hrdlo, maximálne vydutie oblé. Dno slabo konkávne. Povrch vyhladený, leštený. Jemnozrný materiál hnedosivej farby. Na povrchu zvyšky čiernych fliačikov (po zadymovaní?) a drobné hrdzavočervené hrudky hlinky. Rozmery: \varnothing ú. 17,4 cm, max. \varnothing 23 – 23,2 cm, v. 22,6 cm, \varnothing d. 10,8 cm, obr. 12: 2, (inv. č. AP 35000).
- 4) Sítula. Krátke kónické hrdlo, výrazne odsadené od zaobleného maximálneho vydutia. Vnútro nádoby vyhladené, leštené, čierne. Hrdlo a horná časť tela horizontálne pretretá živičným náterom. Zvyšná časť vyhladená s vysokým leskom. Rozmery: \varnothing ú. 24,2 cm, max. \varnothing 33,4 cm, v. 27, 8 cm, \varnothing d. 14, 2 cm, obr. 12: 1, (inv. č. AP 35005).
- 5) Amforovitá nádoba. Vysoké kónické hrdlo, von vyložený okraj ústia. Hrdlo odsadené od baňatého tela tuhovaným obvodovým žliabkom. Na hrdle sústavy tuhovaných stojacich trojuholníkov, horná časť vydutia podobnými zavesenými. Voľné plochy medzi trojuholníkmi na hrdle ozdobené antropomorfnými motívmi. Ústredná postava má vľavo otočené chodidlá a ramená zdvihnuté v adoračnom geste. Spodná časť tela znázornená v podobe trojuholníkovej „suknice“. Pozdĺž hlavy na oboch stranách ozdoby v podobe trojice bodiek. Výška postavy 13,5 cm. Druhá postava typologicky identická s predchádzajúcou. Výrazne menšia – výška 10,2 cm. Tretia v poradí je najmenšia. Všetky znaky predchádzajúcich, iba ramená má znázornené v podobe dvojíc horizontálnych pásov. V ľavej ruke nesie pred sebou predmet štvoruholníkového tvaru. Výška postavy 9,5 cm.
V hornej časti vydutia nádoby, vľavo od vyobrazenej scény na hrdle je v linii podaná antropomorfná postava muža (ithyphalická?), ktorá vedie(?) štylizované zvicra – koňa s jazdcom. Zrnitý materiál, čierna farba, leštený povrch. Rozmery: \varnothing ú. 25,4 cm, max. \varnothing 52,8 cm, v. 47,8 – 49,7 cm, \varnothing 14,8 cm. Obr. 8: 1, 9: 1, (inv. č. AP 35009).
- 6) Šálka tenkostenná. Kónické striebřisto tuhované hrdlo. Horná časť tela zvisle žliabkovaná. Na štyroch protiahlych stranách dvojice zvislých rebier s plytkou jamkou uprostred. Dno vypuklé. Vnútro zdobené tuhovanou geometrickou výzdobou. Vyhladený, vyleštený povrch. Čierna farba. Rozmery: \varnothing ú. 13,6 cm, max. \varnothing 15,6 cm, v. 5,9 cm, \varnothing d. 4,1 cm, obr. 13: 2, (inv. č. AP 34997).
- 7) Šálka. Kónické hrdlo, slabo vyznačený okraj ústia. Horná časť tela zvisle žliabkovaná. Dno vypuklé. Vnútrné steny zdobené pásovou geometrickou výzdobou. Jemnozrný materiál čiernohnedý, povrch vyleštený. Horná polovica tela striebřisto tuhovaná. Rozmery: \varnothing ú. 15,2 cm, max. \varnothing 16,2 cm, v. 5 cm, \varnothing d. 4,2 cm, obr. 13: 3, (inv. č. AP 34996).
- 8) Šálka. Krátke kónické hrdlo. Horná časť vydutia žliabkovaná. Dno nevýrazné. Jemnozrný materiál, hnedosivá farba. Povrch s vysokým leskom a striebřistým povlakom. Rozmery: \varnothing ú. 9,6 cm, max. \varnothing 11,2 cm, v. 3 cm, obr. 15: 2, (inv. č. AP 34999).
- 9) Hrncovité osudie. Krátke kónické hrdlo celoplošne maľované. Okraj ústia von vyložený a po vnútornom obvode tuhovaný pás. Široké telo s koralovočervenou celoplošnou maľbou je ozdobené dvojicami tuhovaných žliabkov, ktoré sú rozložené do jednoduchých trojuholníkových sústav po okraji. Stredný pás vyplňajú sústredené kosoštvorce s meandrovitým háčikom v stred. Spodná časť tela nad dnom tuhovaná. Tehlovožltohnedý jemnozrný materiál. Vnútrná strana vyhladená, vyleštená. Rozmery: \varnothing ú. 25 cm, max. \varnothing 38,8 cm, v. asi 30 cm, \varnothing d. 11,2 cm, obr. 11: 2, 4, (inv. č. AP 35008).
- 10) Amforovitá nádoba. Kónické hrdlo, široký okraj ústia. Telo stavané v hornej časti do šírky. Na hrdle a tele nepravidelne rozložená tuhovaná výzdoba s prevahou trojuholníkových motívov rôzneho typu, ktoré sú doplnené meandrovitými a špirálovitými háčikmi, lomenými pásmi, horizontálnymi pásmi. Hnedý zrnitý materiál. Čierny vysoko leštený povrch, stopy po zadymovaní (?). Rozmery: \varnothing ú. 23 – 23,4 cm, max. \varnothing 53, 8 cm, v. 47, 7 cm, \varnothing d. 13,8 cm, obr. 7: 2, 9: 3, (inv. č. AP 35009).

- 11) Amforovitá nádoba – fragment. Vysoké kónické hrdlo. Na hrdle a hornej časti tela sústavy tuhovaných trojuholníkov. Na obdĺnikovej ploche medzi trojuholníkmi hrdla ľudská postava s vľavo otočenými chodidlami. Spodná časť tela znázornená v podobe suknice. Ramená v adoračnom geste. Po stranách hlavy dvojice bodiek (ozdoba). Výška postavy 13,5 cm. Postava stojí na vrchole stromčeka (ihličnatý) s vetvami po oboch stranách kmeňa. Stromovitý motív vyrastá z trojuholnikového podstavca. Na protifaľej porušenej strane hrdla trojuholníky s oblúkovito ohnutými háčikmi na hrote a časť neurčitého motívu v podobe ležiaceho S alebo triquetra. V hornej časti tela medzi trojuholníkmi štylizovaný motív vtáčika s kosoštvorcovito stvárneným telom. Materiál zrnitý, hnedá farba. Povrch čierosivý, vyleštený. Rozmery: \varnothing ú. 24,4 – 24,6 cm, max. \varnothing 49,4 – 49,7 cm, zach. v. 45,6 cm, \varnothing d. asi 15 cm, obr. 8: 2, 9: 2, (inv. č. AP 35011).
- 12) Amforovitá nádoba (v zlomkoch – kresebná rekonštrukcia). Kónické hrdlo, von vyložený okraj ústia. Vysoké a široké telo. Na hrdle a v hornej časti tela sústavy tuhovaných trojuholníkov. Na hrdle aj spirálovité háčiky. Zrnitý materiál tehlovohnedej farby, povrch čierny, hladný, vyleštený. Rozmery: \varnothing ú. 25,2 cm, max. \varnothing 51 cm, v. asi 51,8 cm, \varnothing d. 16,8 cm, obr. 11: 1, (inv. č. AP 35015).
- 13) Amforovitá nádoba. Kónické hrdlo, von vyložený okraj ústia. Na hrdle a tele tuhované trojuholníky. Hrubozrný materiál tmavohnedej farby. Povrch čierny, vyhladený, vyleštený. Stopy po zadymovaní. Vnútro vyhladené, hnedé. Rozmery: \varnothing ú. 25,8 – 26,7 cm, max. \varnothing 52,4 cm, v. 50,9 cm, \varnothing d. 15,2 cm, obr. 10: 2, (inv. č. AP 35013).
- 14) Misovitá nádoba s guľatým uškom na hornej časti tela. Krátke kónické hrdlo, slaboznačený okraj ústia. Horná časť tela ozdobená zväzkami zvislých a šikmých žliabkov, na plôškach medzi nimi plytké jamky. Materiál jemnozrný, tehlovočervený. Povrch hnedočierny. Horná tretina tela striebisto tuhovaná. Rozmery: \varnothing ú. 24,9 cm, max. \varnothing 32,5 cm, v. 17,2 cm, \varnothing d. 10,4 – 10,9 cm, obr. 12: 6, (inv. č. AP 35001).
- 15) Situla. Krátke kónické hrdlo, zaoblené maximálne vydutie. Hrubostenný masívny tvar. Vyleštený a hladný povrch, hnedočierne farba. Stopy po zadymovaní. Rozmery: \varnothing ú. 22,5 – 23 cm, max. \varnothing 29,8 – 30,6 cm, v. 21,8 – 22,6 cm, \varnothing d. 11,4 cm, obr. 12: 3, (inv. č. AP 35007).
- 16) Situla. Krátke kónické hrdlo, slaboznačený okraj ústia. Zaoblené maximálne vydutie, štíhla forma. Konkávne dno. Materiál piesčitý, hnedej farby. Povrch vyhladený, vyleštený. Vnútorý obvod okraja ústia, hrdlo a telo so živícnym náterom. Rozmery: \varnothing ú. 18,6 – 18,8 cm, max. \varnothing 24,2 cm, v. 26 cm, \varnothing d. 9,6 – 9,9 cm, obr. 12: 5, (inv. č. AP 35004).
- 17) Situla. Krátke kónické hrdlo, do šírky stavané telo. Oblé maximálne vydutie. Jemnozrný piesčitý materiál hnedočiernej farby. Vyhladený a vyleštený povrch s jemným náterom. Stopy zadymovania. Rozmery: \varnothing ú. 22,3 – 22,8 cm, max. \varnothing 29,8 cm, v. 26,2 – 26,7 cm, \varnothing d. 13,3 cm, obr. 12: 4, (inv. č. AP 35006).
- 18) Amforovitá nádoba v črepoch – zachovaná iba časť. Klasický tvar s kónickým hrdlom a von vyloženým ústím. Na hrdle a vydutí tuhované sústavy trojuholníkov, oddelené obvodovým pásom. Hrubozrný materiál, sivé vnútro so stopami po vysychaní. Čierny vyleštený povrch.
Spolu s týmito črepmi sa našli aj črepy z ďalšej amforovitej nádoby č. 18A, ktorá sa odlišuje hrúbkou a spracovním materiálom. Jej výzdoba pozostáva okrem klasických sústav trojuholníkov aj z maľovaných meandrov. Nerekonštruovateľná. (inv. č. AP 35016).
- 19) Misa. Krátke silne kónicky zalomené hrdlo. Vydutie zvisle žliabkované s malým guľatým uškom. Dno konkávne, vo vnútri spirálovito žliabkované a striebisto tuhované. Vnútoré steny ozdobené geometricky usporiadanými pásmi. Jemnozrný materiál sivočiernej farby, na povrchu vyleštený povlak. Horná polovica tela striebisto tuhovaná. Rozmery: \varnothing ú. 26 cm, max. \varnothing 32 cm, v. 10,8 cm, \varnothing d. 8,8 cm, obr. 13: 1, (inv. č. AP 35002).
- 20) Amforovitá nádoba. Šikmo von vyložený okraj ústia, pod ním zväzok obvodových tuhovaných žliabkov. Hrdlo kónické, výrazne odsadené od širokého maximálneho vydutia. Dno s pomerne veľkým priemerom. Na hrdle rovnomerne rozložené stojace sústavy trojuholníkov. Horná časť tela ohraničená zhora aj z dolnej časti obvodovým pásom. Priestor medzi nimi vyplnený sústavami stojacich a visiacych trojuholníkov. Zrnitý materiál. Vnútro sivohnedé, so stopami po vysychaní obsahu. Povrch čierny, vyhladený s vysokým leskom. Rozmery: \varnothing ú. 24,9 – 25,3 cm, max. \varnothing 55 – 56 cm, v. 48,0 – 48,4 cm, \varnothing d. 14,5 cm, obr. 7: 1, (inv. č. AP 35012).
- 21) Misa. Kónická s okrajom ústia dovnútra zatiahnutým (fragment). Druhotne žiarom zdeformovaná. Sivá farba. Rozmery: \varnothing ú. 23 cm, max. \varnothing 25 cm, v. 8 cm, \varnothing d. 6,4 cm, obr. 15: 5, (inv. č. AP 35017).
- 22) Amforovitá nádoba. Súmerný tvar. Von vyložený okraj ústia, obojstranne tuhovaný. Kónické hrdlo a horná polovica tela ozdobená sústavami trojuholnikovitých vzorov. Tehlovočervený zrnitý materiál. Vnútro vyhladené, hnedosivé. Vonkajší povrch hladný, s leskom, stopy po zadymovaní. Rozmery: \varnothing ú. 24,2 – 24,6 cm, max. \varnothing 49,9 cm, v. 47,5 cm, \varnothing d. 13,6 cm, obr. 10: 1, (inv. č. AP 35014).
- 23) Šálka. Tenkostenná. Hrdlo prehnuté, zaoblená spodná časť tela s nevýrazným konkávnym dnom. Horná polovica povrchu striebisto tuhovaná. Nezreteľné úzke zvislé žliabky na tele. Vnútro ozdobené pásovou tuhovanou výzdobou. Hladný a leštený povrch sivohnedej až čiernej farby. Rozmery: \varnothing ú. 9,5 cm, max. \varnothing 10,4 – 10,6 cm, v. 3,9 cm, \varnothing d. 2 cm, obr. 15: 1, (inv. č. AP 35000).
- 24) Šálka (v zlomkoch). Hrdlo mierne kónické, vydutie zvisle jemne žliabkované. Vypuklé dno. Vnútorá strana ozdobená tuhovanou geometrickou výzdobou. Jemnozrný materiál tmavosivej farby. Hnedosivý, lesklý povrch so stopami po tuhovaní. Rozmery: \varnothing ú. asi 13,6 cm, v. asi 5,4 cm, \varnothing d. 1,5 cm, obr. 14: 4, (inv. č. AP 35018).

25) Misa (v črepoch). Kónický tvar s okrajom ústia dovnútra zatiahnutým a šikmo zliabkovaným. Druhotne prepálená. Rozmery: 3,9 x 3,8 cm, obr. 15: 6, (inv. č. AP 35019).

Vo vrstve dovezenej z pohrebnej hranice sa našli druhotne prepálené črepy a fragmenty kónickej misy s dovnútra zatiahnutým okrajom ústia, s priemerom ústia asi 12 cm (obr. 14: 3), ďalej kónickej misy s vodorovným hranením okraja ústia (obr. 14: 2), tenkostenná zdobená šálka podobná nálezu č. 8 (obr. 15: 3), a napokon gombíkovité držadlo z kónickej pokrievky (obr. 15: 4).

V novovekých výkopoch sa okrem už vyššie spomenutého fragmentu amforovitej nádoby s celoplošnou výzdobou, ktorý zrejme nepochádza z tohto hrobového celku, našli atypické či nezaraditeľné črepy amforovitých nádob, menšie zlomky z nádoby č. 9 a okrajový črep z kónickej misy so šikmým hnaním zatiahnutého ústia (obr. 15: 7).

V urne č. 2 sa našiel druhotne prepálený pieskovecový závesný brúsik. Rozmery: dĺ. 8 cm, max. š. 2,1 cm. (obr. 16: 1). Fragment menšieho brúsika, tiež druhotne prepálený, ležal medzi nádobami 1 a 2. Rozmery: 2,4 x 2 cm. (obr. 16: 2).

Z popolovitej vrstvy z pohrebnej hranice pochádzajú bronzové tyčinky, zrejme z ihlice (obr. 16: 8–8a) a esovito zvinutá tyčinka (obr. 16: 7). Medzi plochými bronzovými plieškami sa podarilo zostaviť časť oválneho kovania s dvojicami prerazených otvorov (obr. 16: 11) a dva pliešky, z toho jeden s pravouhlými výsekmami na oboch stranách (obr. 16: 4, 9). Neidentifikovateľné menšie zlomky plieškov, ktoré nepochádzajú z oválneho kovania sú zhotovené z hrubšieho plechu. Z bronzového noža sa zachoval miniatúrny fragment (obr. 16: 3). Jediný železný predmet v hrobe reprezentuje značne poškodená čepeľ nožika (obr. 16: 12). Profilovaný bronzový krúžok s priemerom 1,9 cm (obr. 16: 6) a zlomky zo špirálovito zvinutých trubičiek (ako na obr. 16: 5) sú posledné aspoň čiastočne identifikovateľné predmety zo žiaroviska.

Pohrebný rítus

Základné rysy pohrebného rítu, tak ako sú dokumentované v mohyle II a uvedené pri opise nálezových okolností v predchádzajúcej časti príspevku, zodpovedajú ustáleným zvyklostiam v rámci severovýchodoalpskej halštatskej oblasti a konkrétne v kalenderberskej kultúre. Z pohľadu často diskutovaných úvah o počte osôb pochovaných v jednej hrobovej komore sú v našom prípade určujúce aj výsledky antropologického rozboru. Vyplýva z neho, že okrem hlavného pohrebu, ktorý bol uložený v urne, sa v popolovitej vrstve doneseney z pohrebnej hranice našli kostrové pozostatky z dvoch ďalších osôb. Pred celkovým vyhodnotením nálezových celkov a analyzovaním všetkých hrobov na mohylníku v Janíkoch by bolo predčasné uvažovať o vzájomnom vzťahu tu pochovaných osôb. Tie napokon vôbec nemuseli mať príbuzenský charakter.

Hrobová výbava a jej usporiadanie v hrobovej komore sa riadili všeobecne platnými pravidlami, ktoré boli zrejme plne závislé od súdobých náboženských predstáv o posmrtnom živote. Základná skladba keramických prídavkov sa opakuje s menšími odchýlkami v hrobch pod mohylami, bez ohľadu na veľkosť, ako aj na plochých pohrebiskách na celom území kalenderberskej kultúry. Ploché hroby nájdené na mohylníkoch však môžu mať celkom odlišné zloženie keramických prídavkov (hrob 1/85 v Janíkoch). Značné rozdiely sú pochopiteľne v celkovom počte jednotlivých základných tvarov uložených v tom-ktorom hrobe, ale aj v ich veľkosti či náročnosti výzdoby. Iba skutočne honosné hrobové celky pod mohylami vykazujú oveľa širšiu škálu najmä zvláštnych tvarov. Navyše je tu aj všeobecne uznávaný princíp rozdielneho vybavenia hrobov podľa pohlavia (Teržan 1990, s. 166 n).

Veľkorozmerné amforovité nádoby v súlade so zvyklosťami stáli vo dvoch radoch a tvorili tak pravý uhol. Podľa stôp na ich vnútorných stenách, ako aj na základe analýz z iných lokalít, v hrobe slúžili ako zásobnice pre tekutiny (napr. kvasené nápoje z viniča – Kaus 1987, s. 35). Drobné šálky a misy z ich výplne pravdepodobne stáli na pôvodne prekrytom ústí nádob. Obe dva typy nádob boli súčasťou rituálnych súprav na pitie.

Skupina piatich sitúl – bez pokrievok – ohraničovala plochu so zvyškami mäsitých milodarov. V prevažnej väčšine známych hrobových celkov v severovýchodoalpskej halštatskej oblasti je situla a pokrievka vnímaná ako jeden celok (Dobiat 1980, s. 129, Studeníková 1994 B, s. 39). Ak v našom prípade to nebol prejav zámerného postupu pri ukladaní milodarov v hrobe, tak opäť musíme zvažovať komplexnosť nálezového celku po známych zásahoch.

Nezvyčajným javom v prostredí kalenderberskej kultúry je aj zámerné „rozhádzanie“ rozbitých nádob v komore po uložení milodarov, urny s pohrebom a zvyškov z pohrebnej hranice. Samotná forma hrncovitého osudia (obr. 11: 2) je v hrobe zastúpená týmto jediným exemplárom a zároveň ide o jedinú nádobu s červenou maľbou povrchu. Tento postup pri pohrebnom obrade v teréne síce zachytávame, ale všetky snahy o objasnenie skutočného pozadia takéhoto postupu zostanú zrejme iba v rovine teoretických predpokladov. Nedá sa vylúčiť, že hrncovité osudie, podobne ako fragmenty keramiky z pohrebnej hranice plnili svoju primárnu funkciu pri obrade spopolňovania.

Skladba a uloženie keramických prídavkov, ako aj zvyškov z pohrebnej hranice bolo v istom zmysle súčasníkmi „kanonizované“. Vnútorne zariadenie hrobovej komory sa podriaďovalo týmto pravidlám. O jeho charaktere sa nám vo východoalpском prostredí dochovalo v porovnaní so západohalštatským okruhom iba niekoľko dôkazov. Zistenia pri terénnych výskumoch neporušených hrobových komôr preukázali napríklad existenciu zvýšených podstavcov či polic na uloženie menších nádob. Pod dnami veľkorozmerných zásobníkov sa zisťujú zvyšky látok organického pôvodu, považované zväčša za rohože (napríklad v mohyle IV v Janíkoch, Süttő – Vadász 1983, s. 27). Na známych scénach situlového umenia nechýbajú ani police na zavesenie nádob (Kuffern – Lucke-Frey 1962, tab. 71).

K nepochybne zaujímavým zisteniam v teréne patrí aj objavenie vrstvy pod popolitou zemínou z pohrebnej hranice. Je organického pôvodu a napríklad v neporušenej hrobovej komore pod mohylou IV bola ozdobená tepanými bronzovými plieškami, ktoré vytvárali geometrické ornamente. Ide o nosidlá, na ktorých pravdepodobne prinášali zvyšky pohrebnej hranice a ukladali do hrobu. Symbolicky mohli v hrobe zastupovať pohrebné vozy, ktoré boli v kalenderberskom prostredí súčasťou pohrebných sprievodov (Gallus 1934, tab. 2: 1 – 6, 6: 1 – 3).

Rozbor nálezov

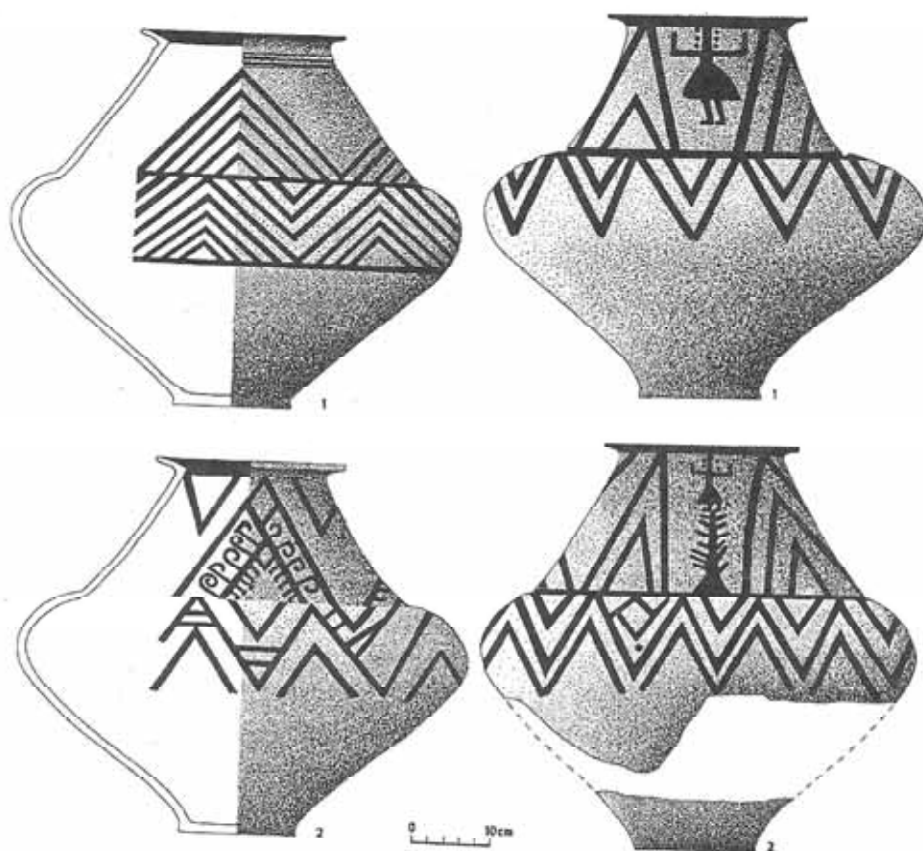
Keramika

Keramický súbor z hrobu tvoria základné tvary kalenderberskej kultúry. Najpočetnejšie sú v hrobe zastúpené amforovité nádoby, počtom (8–9) dokonca preyšujú obvyklý priemer v bohato vybavených hroboch pod mohylami. Okrem nich sú tu rôzne typy misovitých nádob, misiek, šálok a hlinené situly. Všetky patria do skupiny rituálnych prídavkov. Naopak, súdkovitý hrniec vo funkcii urny (obr. 11: 3) a vedľa neho položená druhotne prepálená misa (14: 1) plnili primárnu úlohu už počas spopolňovania, podobne ako fragmenty keramiky nájdené vo zvyškoch z hranice. Na zvláštnu symboliku hrncovitého osudia (obr. 11: 2) som poukázala už vyššie.

Amforovité nádoby z celku reprezentujú plne vyvinuté formy s klasickým trojčlenným telom. Vzájomný pomer jednotlivých častí je vyvážený, nepredimenzovaný. Popri štíhlejších tvaroch (obr. 10: 1,2) prevažujú exempláre so širším telom, čiastočne zúženou spodnou časťou nad dnom (obr. 7: 1,2, 8: 1,2). Typologicky predstavujú jeden horizont nálezov, porovnateľný s nálezmi z mohyly I v Novej Dedinke (Studeniková 1994 B, obr. 6: 1 – 4).

V porovnaní s keramickým fondom mohýl v Nových Košariskách (Pichlerová 1969), alebo vo vyššie spomenutej mohyle v Novej Dedinke, sú všetky kvalitne vypálené a majú dokonalú povrchovú úpravu. Napokon nielen amforovité nádoby, ale všetky keramické výrobky z doteraz odkrytých hrobov sú obzvlášť dobre vypracované a vypálené.

Prevažiu vo výzdobe amforovitých nádob má tuhovaný maľovaný dekor. Žliabkované prvky sú vo výzdobe výnimočné: zväzok obvodových žliabkov v hornej časti hrdla pod okrajom nádoby č. 20 (obr. 7: 1) a obvodové žliabky na rozhraní hrdla a tela na nádobách č. 5 a 11 (obr. 8: 1 – 2).

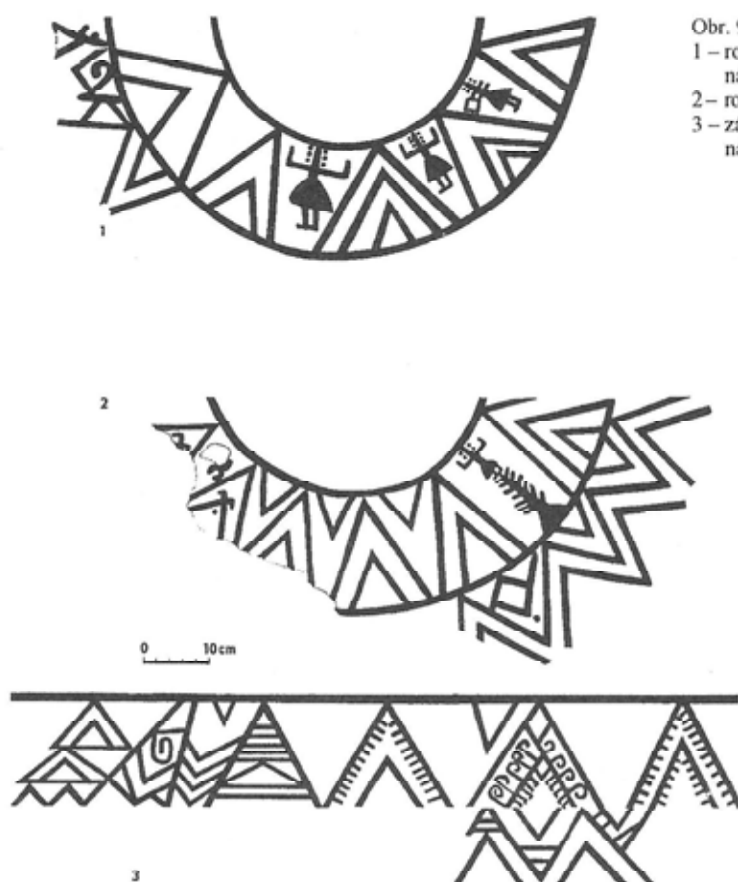

Obr. 7: 1 – amforovitá nádoba č. 20
2 – amforovitá nádoba č. 10

Obr. 8: 1 – amforovitá nádoba č. 5
2 – amforovitá nádoba č. 11

Základným prvkom maľovanej výzdoby sú klasické sústavy stojacich a zavesených trojuholníkov, viac–menej pravidelne rozložených na povrchu hrdla a hornej časti tela. Tento geometrický motív je dokonale rozvrhnutý na nádobe č. 20 (obr. 7: 1). Celkom odlišne pôsobí maľovaná výzdoba amforovitej nádoby č. 10 (obr. 7: 2, 9: 3), a to nielen v porovnaní s nádobou č. 20, ale je výnimočná aj v rámci súboru. Uplatnili sa na nej takmer všetky používané maľované geometrické ornamentálne prvky, avšak už na prvý pohľad v chaotickom usporiadaní. Nachádzame tu popri trojuholníkoch, špirálovité a meandrovité háčiky v maľovanej podobe, zvlášť obľúbené na juhozápadnom Slovensku (Studeníková 1994 B, s. 36). Motív trojuholníka vyplnený horizontálnymi pásmi patrí medzi sporadické prvky. Pravdepodobne je napodobením obľúbeného rytého trojuholníka, vyplneného šrafovaním, s akým sa stretávame už v neskorobronzových súvislostiach v stredodunajskej oblasti.

Ryté, maľované aj plastické výzdobné prvky v dobe halštatskej podliehajú prísnemu geometrickému usporiadaniu na vonkajšom aj vnútornom povrchu keramických výrobkov. Ak sa z celého hrobového súboru vyčleňuje iba výzdoba na jednej nádobe, mohli by sme uvažovať aj o zámere s nejakým rituálnym pozadím. Už pri základnom porovnaní najznámejších súborov hrobovej keramiky v severovýchodoalpskej oblasti sa iba zried-

Obr. 9:

1 – rozvinutá výzdoba (časť nádoby č. 5,

2 – rozvinutá výzdoba nádoby č. 11,

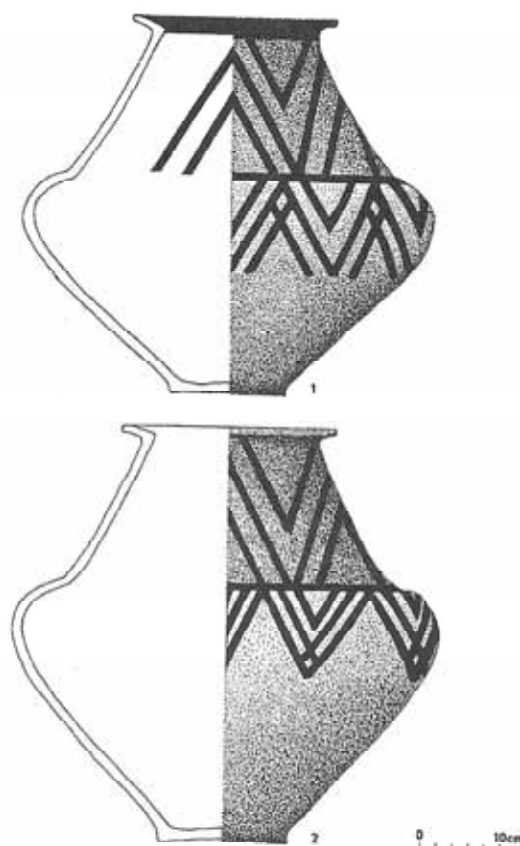
3 – základné výzdobné prvky nádoby č. 10

kavo stretávame s nádobami, ktoré sú ozdobené nesúrodou kombináciou rôznych motívov a navyše chaoticky usporiadaných.

Z mohylníka v Nových Košariskách by sme sem mohli zaradiť amforovitú nádobu č. 12 a snáď aj nádobu č. 19 z výbavy mohyly III (Pichlerová 1969, tab. XII: 2, XIII: 2). Veľmi priliehavé analógie môžeme uviesť z nálezového celku jednej z najhonosnejšie vybavených mohýl kalenderberskej kultúry, menovite z mohyly I v Gemeinlebarne. Maľované ornamentálne prvky najrôznejších typov sa použili na tele nádob s aplikovanými plastickými býčimi protómami (Kromer 1958, A 11c–d, 22–23). Neprehľadne sa prekrývajú aj tuhované pásy, či trojuholníky na vydutí unikátnej rituálnej nádoby s býčimi protómami z mohyly II v Rabensburgu, ktorá stojí na štyroch antropo – či zoomorfných nôžkach (Kerchler 1977, tab. 38 – rozvinutý motív maľovanej výzdoby).

Prekvapujúci je ešte jeden spoločný prvok zisťovaný v keramickej náplni vyššie uvedených významných hrobových celkov kalenderberskej kultúry. Súčasťou výbavy týchto hrobov sú aj nádoby ozdobené figurálnymi motívmi, vytvárajúcimi samostatné scény s rituálnym obsahom. Tak známa amforovitá nádoba z Gemeinlebarne má na širokých pleciach aplikované hlinené plastiky žien v adoračnom geste, ženu s nádobou na hlave, jazdca, jeleňa a po obvode ústia bronzové vtáčiky (Kromer 1958, A 11). Z hrobového celku mohyly II v Rabensburgu je v tejto súvislosti zaujímavá tiež amforovitá nádoba so scénou tvorenou adorantkami, koňmi, jazdcom a v línii podanou postavou muža (Kerchler 1977,

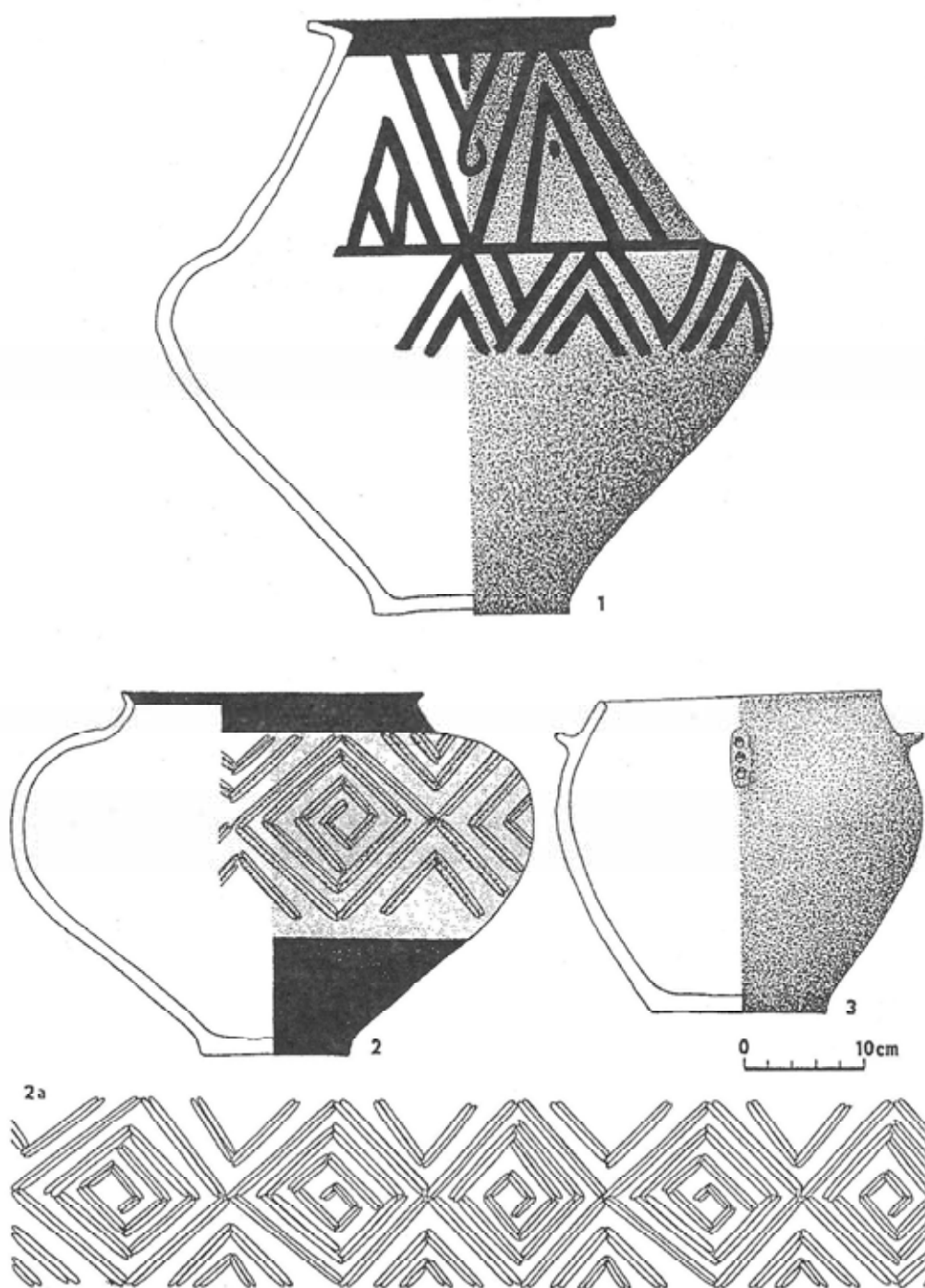
Obr. 10:
 1 amforovitá nádoba č. 22
 2 amforovitá nádoba č. 13

tab. 39). Scéna je zaujímavá tým, že z oboch strán ju ohraničujú tzv. pohrebné plachty (Dobiát 1982, s. 312).

Jedine v keramike mohyly III v Nových Košariskách sú zoomorfné a antropomorfné prvky podané inými výrazovými prostriedkami. Ako držadlo pokrievok sa uplatnili aplikované plastiky vtáčikov. Dve misky so široko roztvoreným okrajom stoja na troch antropomorfných nôžkach. (Pichlerová 1969, tab. XV: 3 – 4, XVI: 4 – 5). Z uvedených príkladov vyplýva, že v rámci zložitých pohrebných rituálov praktikovaných nositeľmi kalenderberskej kultúry, mohli podobné spojenia symbolicky vyjadrovať konkrétnu náboženskú predstavu. Pre nás neobvyklé chaotické motívy boli pre súčasníkov celkom pochopiteľným symbolom.

Amforovitá nádoba č. 5 (obr. 8: 1, 9: 1) má jednu časť figurálnej výzdoby sústredenú na hrdle. Ústredná postava ženy so suknicovito stvárnenou spodnou časťou tela má ramená zdvihnuté v adoračnom geste. Pozdĺž hlavy aplikované trojice bodiek predstavujú najskôr šperky. Úplne rovnakým spôsobom je podaná aj druhá adorujúca postava, odlišuje sa iba veľkosťou. Rozdiel v rozmeroch pravdepodobne nebol limitovaný veľkosťou priestoru medzi trojuholníkmi, ale je asi vyjadrením odlišného „funkčného“ postavenia zobrazených postáv v reálnom živote. V niektorých prípadoch v rámci figurálne zdobených scén na keramike sa stretávame dokonca až s predimenzovanými postavami. Za všetky spomeňme aspoň scény na nádobách z mohýl 27 a 28 v šopronskom Burgstalle (Eibner 1980, tab. 17, 29). Zmienku si zasluhuje skutočnosť, že ide vždy o vyobrazenia žien.

Obr. 11: 1 – amforovitá nádoba č. 12, 2 – hrncovité osudie č. 9,
 3 – súdkovitý hrniec č. 2, 4 – rozvinutá výzdoba nádoby č. 9

Tretia ženská postava v poradí je najmenšia. Nesie pred sebou predmet štvoruholníkového tvaru. Na základe početných analógií, a to nielen vo východoalpskej oblasti, ale aj v halštatskom prostredí severovýchodného Bavorska (Reichenberger 1985, obr. 1), môžeme túto postavu považovať za hráčku na lýrovitý nástroj. Ak sú totiž figurálne scény s podobnou postavou vyobrazené rytou alebo včolkovanou technikou, tieto predmety majú struny, prípadne ich rámy pripomínajú klasickú formu neskorogeometrických gréckych lýr (Sopron – Gallus 1934, tab. III: 7, IV: 1, VI: 2–3, XIV: 1, Schirndorf – Torbrügge 1969, obr. 8, 9, na bronzovej tepanej ciste z kleinkleinského súboru na Kröll-Schmiedkogli je lýra typologicky rovnaká ako v Grécku – Schmid 1933, obr. 45).

Hudobné nástroje sa vo východoalpskom prostredí neobmedzovali iba na lýru, ale sú doklady o používaní trúbkovitých nástrojov na spôsob dvojitého gréckeho nástroja typu aulos (Eibner 1986, s. 271 n, Studeniková 1987, s. 132 – 133). Hra na hudobné nástroje, konkrétne v halštatskom prostredí tzv. kalenderberskej kultúry, vychádzajú z figurálnych scén na keramike, bola neoddeliteľnou súčasťou rôznych ceremónií. Zväčša súviseli s pohrebnými obradmi, prípadne prípravou na pohreb. Patrí sem známa scéna tkania pohrebného „rubáša“ zo Šopronu (Eibner 1980, s. 68, tab. 17), či pohrebný sprievod alebo lov (Pichlerová 1969, tab. III, V, Eibner 1980, tab. 28–29, Neugebauer – Gattringer 1985/86, obr. 17).

Na porušenej časti vydutia nádoby 5 (obr. 9: 1) je vyobrazená ďalšia skupina figurálnych motívov, ktoré boli zákonitou súčasťou scény. Vyplýva to z doložených kombinácií figúr na jednej scéne, ktoré sme spomínali v predchádzajúcom texte. Veľmi prehľadne podal známe kombinačné skupiny existujúce vo východoalpskej halštatskej oblasti L. Nebelsick (1992, tab. 1 – 2).

Schematizovaná ithyphallická postava muža v popredí, kráčajúceho vľavo, podobne ako ženy na hrdle, má zvláštny rys, ktorý je, zdá sa, charakteristický pre voľné bronzové plastiky z územia južného Slovenska. Ide o nadmerné zdôraznenie mužskej individuality (Studeniková 1987, s. 128, tab. 23). Muž vedie (?) koňa s jazdcem v sedle. Hlava koňa má netradičnú formu špirálovitého háčika. Vychádza priamo zo strednej časti. Silná schematizácia tohto motívu ho priradzuje k motívu podobného typu v bosutsko-basarabskom komplexe.

Pôvod figurálnych vyobrazení na keramike severovýchodoalpskej oblasti je objektom rozsiahlych odborných diskusií. Nejednota je aj v interpretácii niektorých postáv. Ústredná postava scén – žena so zdvihnutými ramenami, je niekedy aj jedinou figúrou na nádobe. Často má „operenú“ výzdobu suknice alebo šperky pozdĺž hlavy. Adorantky môžu vyjadrovať gesto smútku a v sprievode hudobníkov – hudobníčok snáď aj formu smútočného tanca. Okolo ležiacej – mŕtvej osoby na jednom z výjavov na skalných kresbách v severotalianskej Valcamonice – Naquane (Schumacher 1983, obr. 6: 3) sa sústreďuje skupina adorujúcich postáv, vyjadrujúcich nepochybne gesto smútku.

Ďalšia amforovitá nádoba č. 11 sa zachovala len vo fragmentoch (obr. 8: 2, 9: 2). Obdĺžnikovitú plochu medzi trojuholníkmi na hrdle ovláda postava ženy so zdvihnutými ramenami – adorantka. Stojí na vrchole stromu, ktorý vyrastá z plného trojuholníka. Strom má podobu jedle. Na vydutí je zobrazený schematizovaný motív vtáka. Na porušenej časti hrdla medzi jednoduchými trojuholníkmi porušený motív triquetra. Nemôžeme s určitosťou vylúčiť eventualitu, že na chýbajúcej časti hrdla boli ešte iné figurálne motívy. Predbežne sa však skôr prikláňame k tomu, že trojkombinácia adorantky, stromovitého motívu, slnečného vtáka tvoria uzavretú scénu. Jej obsah mohol byť odlišný od klasických scén. Podobná kombinácia je aplikovaná na hrncovitom osudí z Réce (roz-kreslená u C. Dobiata 1982, obr. 6). Antropomorfná postava je silne schematizovaná, pôsobí skôr ako obraz neživej bytosti, či idolu. Netradičnú podobu má aj vtáčik podaný v esovitej linke a pripomína tak ornitomorfne motívy na tepaných bronzoch z klein-

kleinského okruhu. Navyše je postavený na akomsi podstavci. Jedine stromovitý motív je podaný realisticky. V oboch týchto prípadoch je zaujímavé, že strom je plnohodnotnou súčasťou figurálnej výzdoby, podobne ako triquetrum v Janíkoch alebo skupina viacramenných motívov v Réci.

Na území Slovenska sa vegetabilné motívy objavujú v neskorobronzovom lužicko-sliezskom kultúrnom prostredí. Jednoduchá forma motívu je aplikovaná na amforovitej nádobe z Pobedima–Hradišť (Studeníková – Paulík 1983, tab. XXX). Na širokej amforovitej nádobe s výrazne odsadeným vydutím od hrdla z Dlhej nad Váhom (Studeníková 1995, obr. 1: 1) je takýto motív postavený na poloblúk. Stromovité motívy nie sú vzácnosťou ani v širšej severnej lužickej oikumene, a dokonca v spojení s antropomorfnými vyobrazeniami (Nebelsick 1992, pozn. 69). V moravskom halštate sú tzv. stromovité motívy ojedinelé (Podborský 1963, obr. 8: 19, ten istý 1974, s. 389, obr. 6 A–4).

Špirálovité háčiky vystupujúce po stranách zvislého pásu, ktoré sú použité na časti vydutia unikátnej nádoby s tromi otvormi zo Süttö (Vadász 1986, tab. 2) s určitou zdržanlivosťou by sme mohli taktiež považovať za obrazy stromov. Jednoduché vetvičky a stromovité motívy sa v obmedzenom množstve objavujú aj na keramike zo staršieho horizontu nálezov v dolnodunajskej bosutskej skupine (Bosut III b – Medović 1978, tab. XLVII: 4, XLVIII: 3 a i).

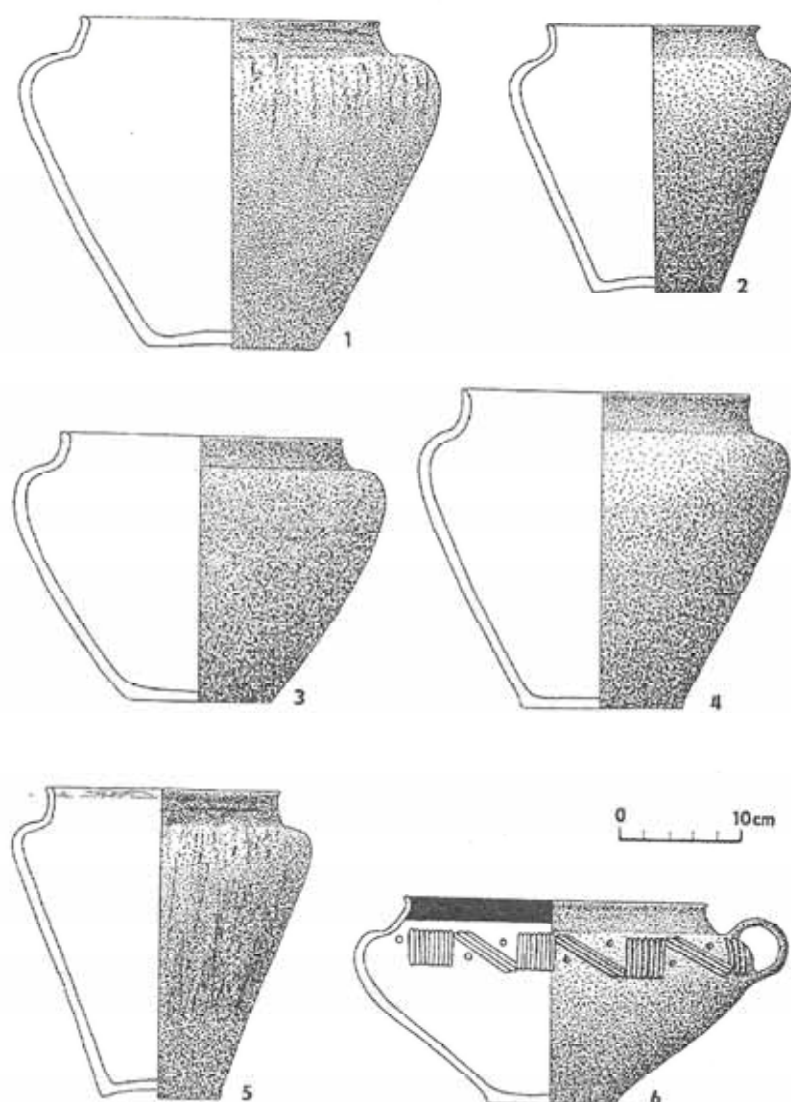
V krátkosti by sme sa vrátili k motívu triquetra. Na halštatskej keramike juhozápadného Slovenska, severného Zadunajska a priľahlých častí Rakúska nemá priame analógie. Určitú tvarovú podobnosť vykazuje s motívom na hrdle jednej zo stratených (?) nádob šopronského mohylníka (Este IV – Eibner 1980, tab. 100: 7). Naopak v halštatských kultúrach Čiech a Moravy patrí medzi frekventované tvary maľovanej výzdoby (Podborský 1963, tab. II, Siegfried–Weiss 1979, s. 265 n). V rytej podobe ho zisťujeme na basarabskej keramike (Vulpe 1986, obr. 14: 4 – 5), oveľa častejšia je však jeho štvoramenná podoba. Hlinené plastiky, často závesné, sú nakoniec zastúpené aj na Slovensku, ale v sliezsko-plátenickej oblasti (Studeníková–Paulík, 1983, s. 122, tab. LIV: 12 – 14).

Situly (obr. 12: 1 – 5) majú zaoblené maximálne vydutie a sú stavané do šírky, iba jedna z nich je štíhlejšia. Celkové stvárnenie tela a úprava povrchu, použitý materiál sú natoľko podobné, že by mohli pochádzať od jedného hrnčiara. Situly č. 4 a 16 sú na povrchu potreté čiernym smolným náterom. Ostatné majú stopy po „zadymovaní“. Takéto zadymovanie je použité pri úprave povrchu spodnej časti amforovitých nádob, v mohyle IV v Janíkoch aj na tzv. kalenderberských hrncoch s jednoduchou výzdobou.

V porovnaní s lomenými a zdobenými exemplármi sitúl z mohyly III v Janíkoch (Pichlerová 1977, obr. 5: 4, 7, 9), alebo z mohyly I v Nových Košariskách (Pichlerová 1969, tab. VIII: 5, 6) predstavujú tieto typologicky staršie formy. Analogické typy sú frekventované na mohylníku v Šoprone (Eibner 1980, s. 39, Patek 182, s. 167, príloha 4).

Misovitá nádoba s uškom na vydutine (obr. 12: 6) patrí ku keramickým formám so širokou škálou variantov. Vystupujú už v najstarších nálezových celkoch severovýchodoalpskej oblasti, ako i plne vyvinutý tvar. Uplatnili sa v bohatých hrobách pod mohylami (Süttö – Vadász 1983, obr. 14), ale aj na plochých pohrebiskách a v menších mohylách (Paulík 1958, obr. 4: 1, tab. III: 7) vo východnej zóne kalenderberského územia. Podobné nádoby z mohýl v Nových Košariskách (Pichlerová 1969, XVII: 3, 11, XXI: 3 – 4) a Šoprone majú ušká vystupujúce ponad okraj ústia a menej zalomené hrdlá, v mladších šopronských nálezových celkoch však chýbajú (Patek 1982, príloha 4).

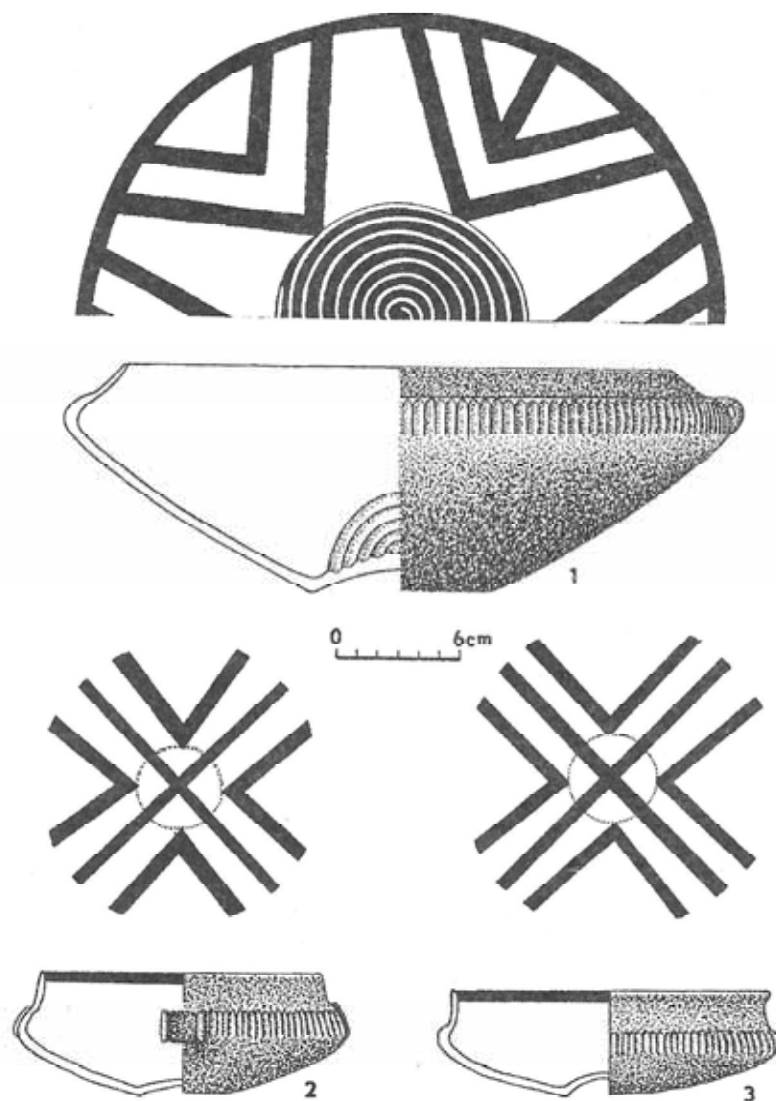
Misy. Zastúpené sú základné formy: jednoduché kónické so zatahnutým ústím (obr. 14: 3, 15: 3), s ústím horizontálne a šikmo hnaným (obr. 14: 2, 15: 7) a jeden črep je z misky s turbanovito hnaným zatahnutým okrajom ústia (obr. 15: 6).

Obr. 12: 1 – situla (č. 4), 2 – situla (č. 3), 3 – situla (č. 15), 4 – situla (č. 17),
5 – situla (č. 16), 6 – misovitá nádoba (č. 14)

Nízka a široká misa s malým guľatým uškom (obr. 13: 1) má dvojkónickú profiláciu tela. Patrí k zriedkavým exemplárom v hrobch kalenderberskej kultúry. S ďalším keramickým výrobkom tohto hrobového celku ju spája rovnako stvárnené, výrazne konkávne dno (obr. 14: 1), na ktorom je aplikovaná žliabkovaná špirálovitá výzdoba. Takúto plasticky kanelovanú špirálu zisťujeme predbežne iba na zlomkovito zachovaných dňach misiek na nôžke na mohylníku v Šoprone (Eibner 1980, tab. 96: 5 – 6). Menej výraznú podobu majú koncentrické kanelúry na dňach typických misiek na nôžke v Kleinkleine, avšak všetky patria do chronologicky mladších nálezových celkov (Dobiat 1980, s. 119 – 120, tab. 37: 3, 5 a i). Profil nádoby č. 19 je porovnateľný s vyvinutými variantami

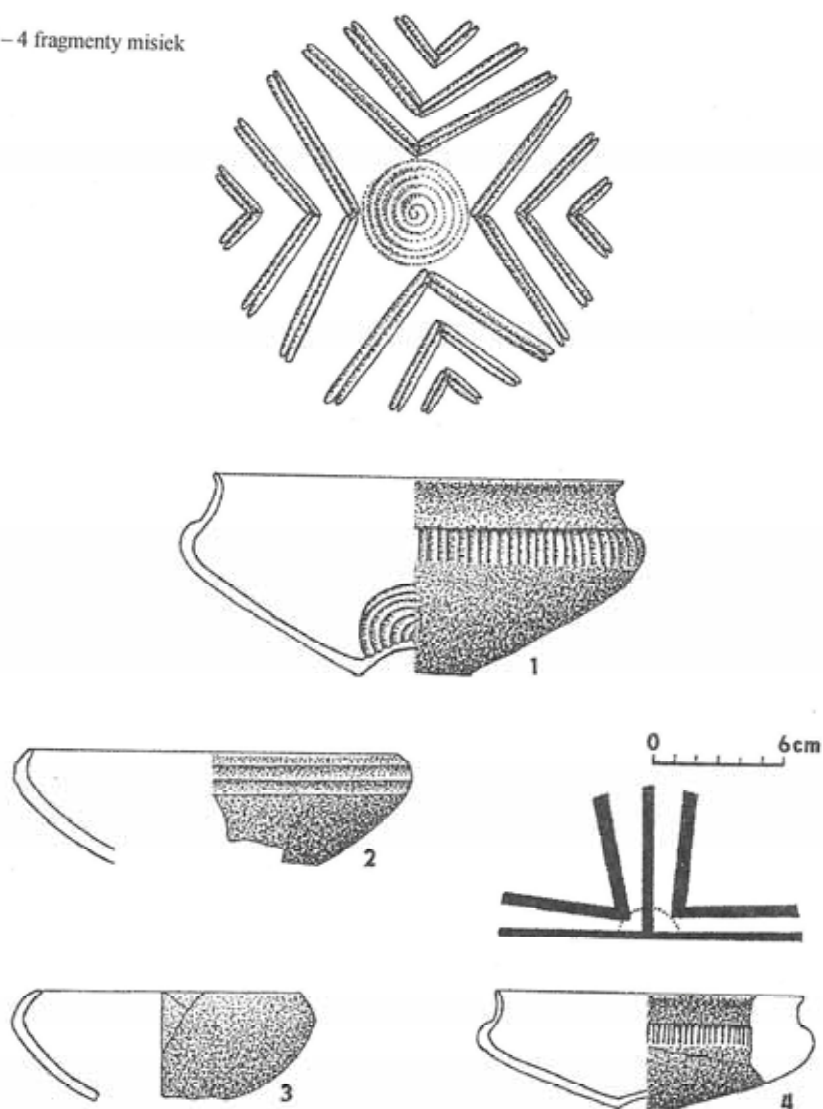
Obr. 13:
 1 – misa (č. 19),
 2 – šálka (č. 6),
 3 – šálka (č. 7)

misiek na nôžkach tohto štajerského mohylníka. Kanelovaná špirála na konkávnom dne sa tak na juhozápadnom Slovensku objavuje v časovom predstihu a nie je vylúčené, že nadväzuje na koncentrické žliabkované kruhy. Tie sa v sliezskom stupni uplatnili tak na stenách, ako aj na dňach misiek v severnej lužickej oblasti aj na Slovensku (Studeníková–Paulík 1983, s. 115, tab. LXX: 1).

Hrncovité osudie (obr. 11: 2) sa spomenulo už v súvislosti s rozborom pohrebného ritu. Patri k tým formám, ktorých hlavná oblasť výskytu je sústredená na Dolné Rakúsko a príslušnú časť južnej Moravy, nechýba ani v nálezovom fonde severozápadného Maďarska. Exemplár z mohyly II má blízke paralely v Bernhardstahle (Kerchler 1977, tab. 1) a Grafenwörthe (Lochner 1988, tab. 7: 2). V neposlednom rade treba spomenúť aj keramický súbor mohyly I v Novej Dedinke (Studeníková 1994 B, obr. 8: 1).

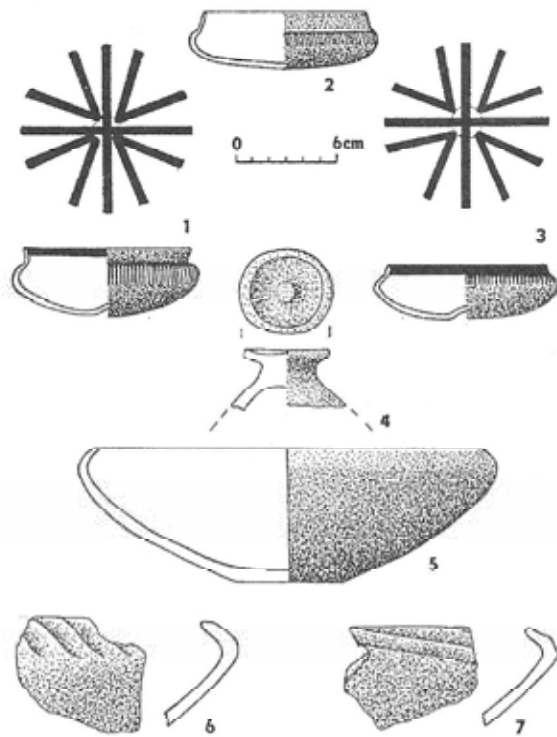
Obr. 14:
1 miska (č. 1), 2–4 fragmenty misiek

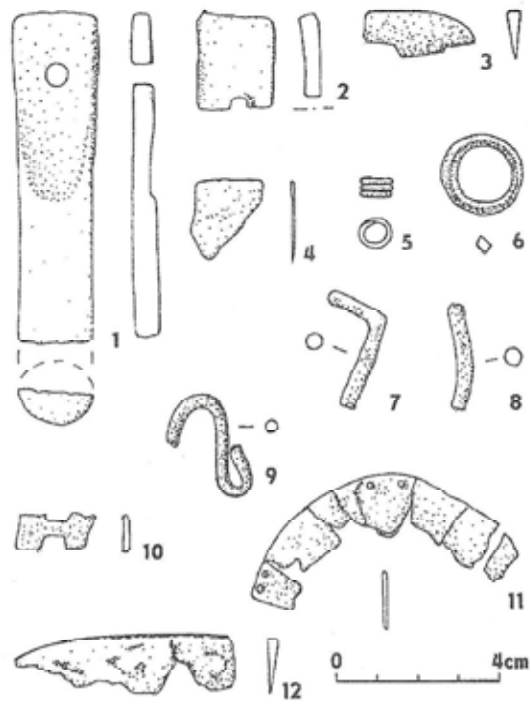
Šálky väčších aj menších rozmerov (obr. 13: 2, 3, 14: 4, 15: 1–3) reprezentujú jeden variant. Typologicky sa priradujú k šálkam patriacim do starohalštatského obdobia. Súpravy šálok v halštatských hroboch sú súčasťou tzv. servisu na pitie. Je zaujímavé, že k jednému servisu prináležali vždy šálky jednej varianty.

Súdkovitý hrniec (obr. 11: 3) sa tvarovo od obdobia popolnicových polí doby bronzovej takmer nemení. Všeobecne je považovaný skôr za sídliskovú formu, ale napríklad na plochých pohrebiskách v okolí ohybu Dunaja sú pomerne frekventované, a to v rôznych obmenách (Kemenczei 1977, obr. 2: 5, 4: 1, 5: 3–5).

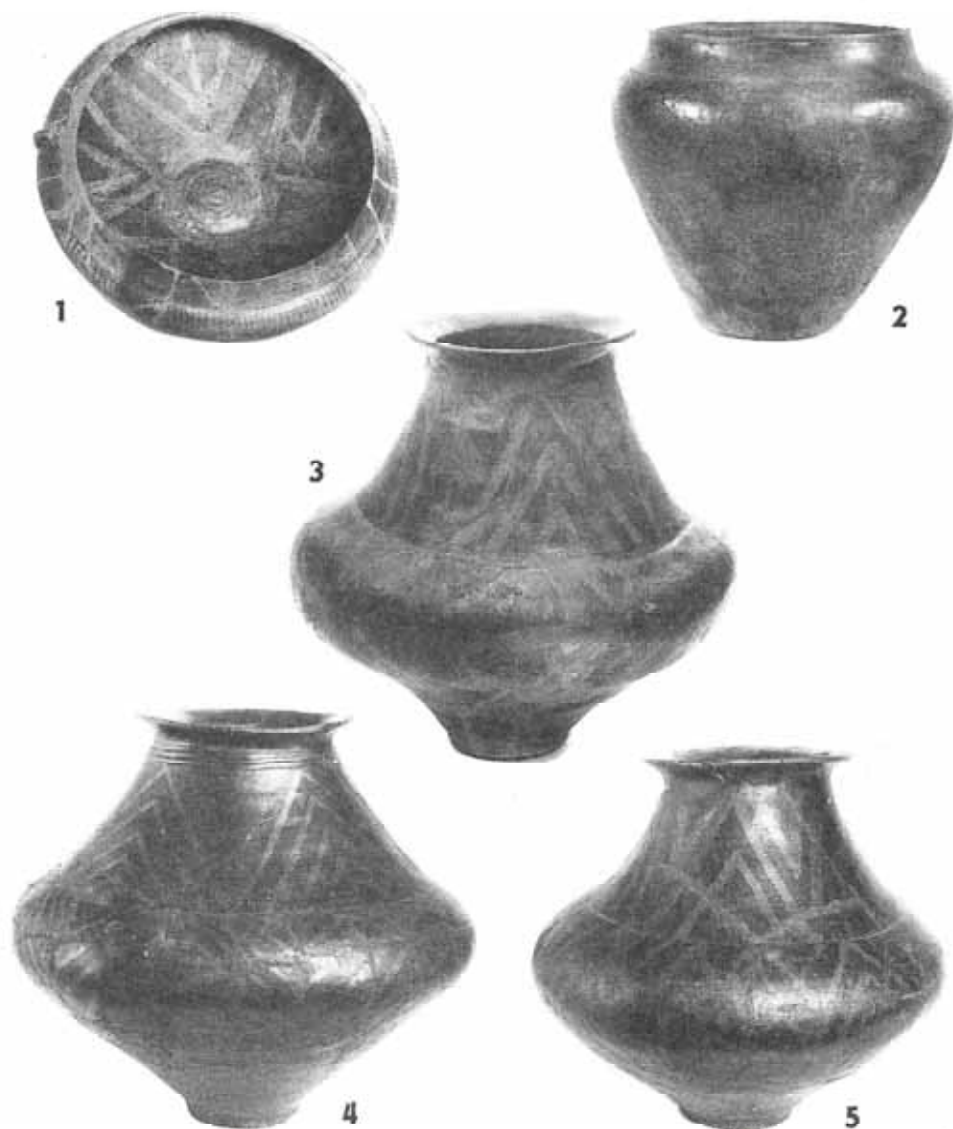
Ostatné nálezy z hrobu nemajú hlbšiu vypovedaciu hodnotu z hľadiska datovania mohyly II. Prítomnosť zlomkov ihlice, čepele železného nožika a pieskovcových brúsikov podporujú predpoklad, že jedna z pochovaných osôb – hlavný pohreb – bola mužského

Obr. 15: 1 – 3 šálky, 4 – fragmenty
pokrievky, 5 – kónická misa (č. 21),
6, 7 – fragmenty misiek

Obr. 16: 1, 2 – závesné brúsiky,
3 – 11 zlomky drobných predmetov
z hraničnej vrstvy, 12 – čepeľ nožika
(1–2 kameň, 12 – železo, ostatné bronz).

Obr. 17: 1 – misa č. 19, 2 – situla č. 17, 3 – amforovitá nádoba č. 5,
4 – amforovitá nádoba č. 20, 5 – amforovitá nádoba č. 22

pohlavia. Závesný pieskocový brúsik z urny (obr. 16: 1, 2) sa v Karpatskej kotline začal používať už na konci doby bronzovej, v súvislosti s narastajúcim používaním železných nožíkov.

Záver

K záverečnému vyhodnoteniu mohyly II chýbajú jednak výsledky prebiehajúcich analýz, ale najmä spracovanie ostatných hrobových celkov tohto mohylníka, predovšetkým však nálezového súboru mohyly IV – Zöldhalom. Pri nedostatku, resp. nepreukaznosti zachovaných kovových predmetov je aj v tomto prípade určenie časového posta-

venia plne závislé od keramických prídavkov hrobu. Tie, ako vyplynulo z predchádzajúceho rozboru, vykazujú celý rad porovnateľných prvkov s keramickou náplňou mohýl III, IV a okrajovo aj s mohylou VI v Nových Košariskách. Určité paralely nachádzame medzi nálezmi mohyly I v Novej Dedinke. V rámci pohrebiska v Janíkoch sa keramická náplň mohyly II odlišuje od starších, zlomkovito zachovaných hrobových celkov a evidentne časove predchádza predbežne najmladšiemu doloženému hrobovému celku mohyly III, resp. mohyly XI.

Výskum mohyly II priniesol okrem podnetov na riešenie otázky figurálnej výzdoby vo východoalpskej oblasti aj nové podklady pre lepšie poznanie pohrebných zvyklostí. V neposlednom rade ide aj o názorné preukázanie rozdielov v stavebných postupoch pri navrhovaní mohýl v mladšej dobe bronzovej a v dobe halštatskej. Na základe rozboru keramiky patrí mohyla na záver starohalštatského obdobia.

POZNÁMKY

¹ V katastrach uvedených miestnych častí je evidovaných takmer 30 mohýl, z nich veľká časť môže patriť do obdobia včasných popolnicových polí. Tie sú sústredené v okolí recentného cintorína v Dolných Janíkoch.

² Mohyla je evidovaná medzi nehnuteľnými kultúrnymi pamiatkami pod č. ŠUPS 68/2063/93/3. Už v minulom storočí bola vyčlenená z poľnohospodársky obrábanej pôdy ako samostatná parcela v obecnom majetku.

³ Na katastrálnych mapách, ktoré zhotovil v r. 1894 H. Markovics, sú precízne zakreslené mohyly II, IV v katastri Dolných Janíkov, mohyla V v polohe Egyházzáródűlő (tzv. Frankdomb) – medzičasom ju majitelia rozobrali a z nej pochádzajú dve sálky uložené v zbierkach Žitnoostrovského múzea v Dunajskej Strede. Ďalej sú zaznamenané aj valy a priekopa s mohylou uprostred v Horných Janíkoch – poloha Várkaalja (mohyla I) a opevnenie Csillagvár.

⁴ Na terénnych prácach výskumu mohyly II sa dlhodobejšie podieľali dr. J. Bartík (1988), dr. K. Prášek (1989) a E. Rákoczyová (1988), ktorá zároveň aj laboratórne spracovala keramiky. Všetkým týmto spolupracovníkom, ako aj ďalším, ktorí sa zúčastnili najmä pri odkrývaní hrobovej komory, vyslovujem svoju vďaku.

⁵ Za určenie vzorček dreva a vzácne podnety priamo v teréne som zviazaná vďakou RNDr. E. Krippelovi, CSc.

(†) Všetky vzorky dreva v mohyle z doby halštatskej pochádzajú z duba (*Quercus*).

⁶ Antropologický rozbor kalcinovaných kostí urobil RNDr. M. Thurzo, CSc., zvieracie kosti spracováva RNDr. A. Šefčáková (obidvaja z Prírodovedného múzea SNM v Bratislave). Na spracovanie zvyškov potravín sa podujala Ing. E. Hajnalová, DrSc. z Archeologického ústavu SAV v Nitre.

LITERATÚRA

- BARB, A. 1937: Hügelnekropolen und frühgeschichtliche Siedlung im Raume der Gemeinde Schandorf und Pinkafeld (Burgenland). *MAGW* 37, 74 – 118.
- BELLA, L. 1894: Ausgrabungen auf dem Burgstall bei Oedenburg. *MAGW* 24, 59 – 62.
- DOBIAT, C. 1980: Das hallstattzeitliche Gräberfeld von Kleinklein und seine Keramik. *Schild von Steier*. Beiheft 1. Graz.
- DOBIAT, C. 1982: Menschendarstellungen auf ostalpinen Hallstattkeramik. Eine Bestandaufnahme. *AAHung* 34, 279 – 322.
- EIBNER, A. 1980: Hallstattzeitliche Grabhügel von Sopron (Ödenburg). *WAB* 62, Eisenstadt.
- EIBNER, A. 1986: Musikleben in der Hallstattzeit. Betrachtungen zur „Mousiké“ anhand der bildlichen Darstellungen. In: *Musik in Antike und Neuzeit*. Frankfurt, 271 – 318.
- EIBNER, A. 1993: Zur Lesbarkeit der Bildsymbolik im Osthallstattkreis. *Thraco-Dacica* XIV, 101 – 116.
- GALLUS, S. 1934: A soproni Burgstall alakos urnái. *AH* 13. Budapest.
- HOERNES, R. 1891: Ausgrabungen bei Oedenburg. *MAGW* 21, 71 – 78.
- CHROPOVSKÝ, B. 1955: Výskum halštatskej mohyly v Réci. *AR* 7, 769 – 772.
- KAUS, K. 1986: Grabhügel der Kalenderbergkultur. (Kritische Anmerkungen zu Grabungstechnik, Befundauswertung und Chronologie). In: *Hallstatt Kolloquium Veszprém 1984*. Budapest, 119 – 123.
- KAUS, K. 1987: Urgeschichtliche Grabhügel im Burgenland und in Westungarn. In: *17. Österreichischer Historikertag*. Eisenstadt, 31 – 36.
- KEMENCZEI, T. 1977: Hallstattzeitliche Funde aus der Donaukniegegend. *FA* 28, 67 – 87.
- KERCHLER, H. 1977: Die hallstattzeitlichen Grabhügel von Bernhardsthal, Rabensburg und Bullendorf, p.B Mistelbach. *NÖ. ArchA* Beiheft 15, Wien.
- KROMER, K. 1958: *Gemeinlebern. Hügel I*. Inventaria Arch. Bonn.
- LÁZÁR, J. 1955: Hallstattkori tumulusok a Ság-hegy távolabbi környékéről. *AÉ* 82, 202 – 210.

- LOCHNER, M. 1988: Ein Flachgräberfeld der Hallstattkultur in Grafenwörth, pol. Bez. Tulln, Niederösterreich. *ArchA* 72, 91 – 142.
- LUCKE, W. – FREY, O.-H. 1962: Die Situla in Providence Rhode Island. Ein Beitrag zur Situlenkunst des Osthallstattkreises. RGF 26, Berlin.
- MEDOVIĆ, P. 1978: Naselja starijeg gvozdenog doba u jugoslovenskom Podunavlju. Beograd.
- NEBELSICK, L. 1992: Figürliche Kunst der Hallstattzeit am Nordostalpenraum im Spannungsfeld zwischen alturopäischer Tradition und italischen Lebensstil. In: *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie* 8. Innsbruck, 401 – 432.
- NEUGEBAUER, J.-W. – GATTRINGER, A. 1985/86: Rettungsgrabungen im unteren Traisental in den Jahren 1985/86. *FÖ* 24/25, 71 – 105.
- PATEK, E. 1982: Neue Untersuchungen auf dem Burgstall bei Sopron. 63. BRGK, 273 – 298.
- PAULÍK, J. 1958: Nové hrobové nálezy z mladšej doby halštatskej na juhozápadnom Slovensku. *SlA* 6, 361 – 378.
- PICHLEROVÁ, M. 1969: Nové Košariská. Kniežacie mohyly zo staršej doby železnej. Bratislava.
- PICHLEROVÁ, M. 1977: Mohyla v Janíkoch, okres Dunajská Streda. (Príspevok k západoslovenskej skupine halštatskej kultúry). *Zborník SNM* 71 – *História* 17, 15 – 32.
- PODBORSKÝ, V. 1963: K problematice moravského halštatu. II. *Sborník prací FFBU* E8, 15 – 47.
- PODBORSKÝ, V. 1974: Die Stellung der südmährischen Horákov-Kultur im Rahmen des danubischen Hallstatt. In: *Symposium zu Problemen der jüngeren Hallstattzeit in Mitteleuropa*. Bratislava, 371 – 426.
- REICHENBERGER, A. 1985: Der Leierspieler im Bild der Hallstattzeit. *Arch. Korrespondenzblatt* 15, 325 – 333.
- SIEGFRIED-WEISS, A. 1979: Zur Dekorsyntax der bemalten Bylaner-Keramik. *AR* 31, 265 – 274.
- SCHMID, W. 1933: Die Fürstengräber von Klein Glein in Steiermark. *PZ* 24, 219 – 267.
- SCHUMACHER, E. 1983: Zur Datierung, Einordnung und Gliederung der Felsbilder des Valcamonica. *PZ* 58, 61 – 88.
- STUDENÍKOVÁ, E. 1987: Kultúrne kontakty juhozápadného Slovenska v dobe halštatskej. Bratislava (nepubl. kand. diz.).
- STUDENÍKOVÁ, E. 1993: Staršia doba železná (halštatská). In: *Najstaršie dejiny Bratislavy*. Bratislava, 116 – 142.
- STUDENÍKOVÁ, E. 1994 A: Burial Mounds of the Bronze Age in Janiky. In: *Bronze Age in Slovakia. Pamiatky a múzeá*, Bratislava, 29 – 32.
- STUDENÍKOVÁ, E. 1994 B: Záchraný výskum halštatskej mohyly v Novej Dedinke. *Zborník SNM – Archeológia* 4, 25 – 47.
- STUDENÍKOVÁ, E. 1995: Neue Ausgrabungen hallstattzeitlicher Hügelgräber in der Südwestslowakei. In: *ArcheoInqua – v tlači*.
- STUDENÍKOVÁ, E. – PAULÍK, J. 1983: Osada z doby bronzovej v Pobeďimc. Bratislava.
- TERŽAN, B. 1990: Starejša železna doba na Slovenskem Štajerskem. Ljubljana.
- TORBRÜGGE, W. 1969: Figürliche Zeichnungen der Hallstattzeit aus Nordostbayern und ihre Beziehungen zur antiken Welt. In: *Festschrift f. Max Spindler*, 1 – 24.
- V. VADÁSZ, É. 1983: Előzetes jelentés egy koravaskori halomsír feltárájáról Süttőn. *Communicationes Arch. Hung. Budapest*, 19 – 50.
- V. VADÁSZ, É. 1986: Das früheisenzeitliche Gräberfeld von Süttő. In: *Hallstatt Kolloquium Veszprém 1984*. Budapest, 251 – 257.
- VULPE, A. 1986: Zur Entstehung der geto-dakischen Zivilisation. Die Basarabikultur. *Dacia* 30, 49 – 89.

HALLSTATTZEITLICHER TUMULUS II IN JANÍKY, BEZ. DUNAJSKÁ STREDA

(Vorläufige Grabungsergebnisse)

Etela Studeniková

In den J. 1988–1990 wurde im Rahmen langfristigerer Ausgrabungen des Archäologischen Museums des SNM in Bratislava der Tumulus II – Kisdomb in Janíky – Ortsteil Dolné Janíky, Bez. Dunajská Streda untersucht. Der Tumulus steht am Südrand des ausgedehnten Hügelgräberfeldes auf einer Geländeanhöhe, die durch die Schichtenlinie 125,5 m ü. d. M. gegeben ist (Abb. 1).

Der Tumulusmantel war in den oberen Aufschüttungsschichten stellenweise bis zum Niveau der hallstattzeitlichen Grabkammer durch Gräber des neuzeitlichen Friedhofes (Ende des 17.–18. Jh.) und zahlreiche rezente Erdverlagerungen gestört.³ Die Grabung erfolgte flächenmäßig in vier Sektoren mit belassenen zentralen Kontrollblöcken (Abb. 3). Die Höhe des Tumulus vor der Untersuchung maß ± 4 m, der Durchmesser 26 x 27 m.

Die Grabkammer befand sich auf der verebneten Oberfläche des Mittelteiles des jungbronzezeitlichen Hügels. An ungestörten Stellen entlang des äußeren Umfangs der Grabkammerwände wurde eine beabsichtigte Festigung der Oberfläche in einer Breite von 180–140 cm festgestellt.

Rund um den Hügelfuß erfaßte man den Unterteil eines Kreisgrabens mit spitzer Sohle (Breite 210 cm, Tiefe 142 cm); Gesamtdurchmesser des äußeren Umfangs 27,1 m.

An den Profilen (Abb. 4–5) ist der unterschiedliche Bauverlauf des Tumulusmantels in der Frühurnenfelder- (Čaka-Kultur) und Hallstattzeit dokumentiert, der außerdem auch farblich erkennbar ist. Die nachfolgende Ausnutzung des bereits stehenden Tumulus für weitere Bestattungen kann außer praktischen Vorteilen (geringerer Arbeitsaufwand bei der Aufschüttung) auch einen anderen Hintergrund haben, beruhend in der religiösen Sphäre und in der Verehrung geheiligter Grabstätten der Ahnen.

Die Holzverzimmerung der Grabkammer wurde durch den wiederholten Luftzutritt vollkommen vernichtet. Nur stellenweise konnten oberhalb des Fußbodenniveaus ausgeprägtere, dunkler verfärbte und mit Holzkohlenstückchen durchsetzte Erdstreifen erfaßt werden (Abb. 6). Am ausgeprägtesten zeichneten sie sich bei der Nordecke und einem Teil der Nordwestwand ab. Die Art des Stützsystems an der Verbindungsstelle der Balken, evtl. auch der Kammerabdeckung skizzierte sich hier in Form von Pfostengruben, in denen Halbstämme, mit der flachen Seite zur Wand gerichtet, gestanden haben. Außerdem erhielten sich am äußeren Umfang der Kammerwände Reste einer Lehmstampfmauer.

Ausmaße der Grabkammer: lichte Weite 360 x 410 cm, die Höhe der Wände überschritt offenbar die nachgewiesenen 90 cm. Gesamtausmaße des Hügels: Durchmesser 22,2–22,6 m; vorausgesetzte Höhe nach der Fertigstellung 6,4 m; Höhe von der verebneten Mitte des jungbronzezeitlichen Tumulus 4,7 m.

Eine Schicht von Scheiterhaufenresten erstreckte sich auf ca. 130 x 150 cm Fläche in der Nähe der Südecke der Kammer und große Kegelhalsgefäße umgrenzten sie eigentlich von zwei Seiten. Stellenweise erlangte sie die Mächtigkeit von 15–20 cm. Außer Asche und Holzkohlenstückchen enthielt sie auch kalzinierte Knochen zweier Individuen: eines Erwachsenen (unbestimmbar Geschlechtes) und eines Kindes von 2 Jahren.⁶ Die Hauptbestattung war in der Urne untergebracht – in einem tonnenförmigen Topf in der Mitte der Nordostwand der Grabkammer, zusammen mit durchglühtem durchlochten Wetzstein (Abb. 16:1, 2), geschmolzener Bronze (nicht identifizierbar) und geschmolzener Glasmasse (Perlen?).

Interessanterweise konnte unter der Aschenschicht vom Scheiterhaufen stellenweise eine Lage rostbraunen Textilstoffes organischen Ursprungs präpariert werden. Auf ähnliches Material stieß man z. B. auch in der ungestörten Kammer unter dem Tumulus IV, wo unter einer Scheiterhaufenschicht auch getriebene Bronzebleche von dreieckiger und quadratischer Form lagen. Stellenweise bildeten sie geometrische Ornamente. In beiden Fällen handelt es sich offenbar um irgendeine Art Bahre, die teils zum Übertragen der Scheiterhaufenreste in die Grabkammer diente und teils symbolisch Zeremonienwagen in der Grabkammer ersetzen konnte.

Keramikbeigaben. Das Grab ergab insgesamt 25 Gefäße, manche von ihnen waren in Fragmenten erhalten; sekundär gebrannte Keramikerzeugnisse in Bruchstücken stammen aus der vom Scheiterhaufen gebrachten Schicht (Abb. 14:2, 3; 15:4).

Am zahlreichsten sind im Grabverband Kegelhalsgefäße vertreten (9 Stück). Alle sind hart gebrannt und zeichnen sich durch vorzügliche Oberflächenzurichtung aus, was übrigens für alle im Tumulus von Janíky gefundenen Keramikerzeugnisse typisch ist. Die Kegelhalsgefäße repräsentieren voll entwickelte Formen mit klassischer dreiteiliger Baugliederung und mit ausgewogenem Verhältnis der einzelnen Teile.

Das Übergewicht in der Verzierung hat gemalte Graphitierung und unter den Motiven dominieren klassische Systeme stehender und hängender Dreieckmuster. Am vollkommensten ist die Verzierung auf dem Kegelhalsgefäß Nr. 20 entworfen (Abb. 7:1). Völlig abweichend wirkt die Verzierung auf dem Kegelhalsgefäß Nr. 10 (Abb. 7:2; 9:3). Geltend machten sich auf ihm beinahe alle Ornamentelemente und außerdem in chaotischer Anordnung. Da die geritzten, gemalten und plastischen Verzierungselemente in der Hallstattzeit einem streng geometrischen Stil auch in der Anordnung unterlagen, ist eine solche Unregelmäßigkeit verblüffend. Dies ist jedoch keine vereinzelte Erscheinung.

Zutreffende Analogien mit der chaotischen Verzierung können wir z. B. aus dem Tumulus III in Nové Košariská anführen (Pichlerová 1969, Taf. XII:2, XIII:2), weitere auf Gefäßen mit Stierkopfpotomen aus dem Hügelgrab I in Gemeinlebarn (Kromer 1958, A 11c–d, 22–23) und aus dem Hügelgrab II in Rabensburg (Kerchler 1977, Taf. 38).

In den angeführten Grabverbänden, einbezogen den Tumulus in Janíky, erscheinen zugleich auch Gefäße mit figuralverzieren Motiven, teils mit gemalten (Kerchler 1977, Taf. 39) oder applizierten (Kromer 1958, A 11). Im Grabverband des Tumulus III in Nové Košariská erscheinen diese Elemente als applizierte Vogelprotome auf konischen Deckeln, und eine Dreiergruppe anthropomorpher Füßchen bilden den Untersatz von Schüsseln (Pichlerová 1969, Taf. XV:3–4, XVI:4–5). Offenbar konnten im Rahmen der komplizierten Bestattungsrituale, die von den Trägern der Kalenderberger Kultur praktiziert wurden, ähnliche Bindungen im Grabverband konkrete religiöse Symbole bedeutet haben.

Nach älteren Funden von figuralverzierter Keramik aus dem Gebiet der Südwestslowakei (Réca – Chropovský 1955; Nové Košariská – Pichlerová 1969) kamen gerade aus diesem Tumulus weitere zwei figuralverzierte Kegelhalsgefäße mit graphitierter Figuralverzierung hinzu. Das Kegelhalsgefäß Nr. 5 (Abb. 8:1; 9:1) hat auf dem Halse drei Menschendarstellungen: die zentrale Frauenfigur mit erhobenen Armen in Adorationsgestus weist 13,5 cm

Höhe auf; die zweite kleinere – 10,2 cm. Die dritte in der Darbietung hat die Arme durch doppelte Horizontallinien angedeutet. In der linken Hand trägt (?) sie vor sich einen viereckigen Gegenstand. Es handelt sich offenbar um die Darstellung einer Leierspielerin. Auf dem gestörten Bauchteil ist noch eine Gruppe figuraler Motive, die ein Bestandteil der Szene waren. Eine schematisierte ithyphallische Darstellung eines Mannes im Vordergrund ist linear dargeboten. Er leitet (?) hinter sich ein Pferd mit Reiter (?). Der Kopf des Pferdes ist untraditionell in Form eines Spiralhakens gestaltet. Das Kegelhalsgefäß Nr. 11 ist bloß in Fragmenten erhalten (Abb. 8:2; 9:2). Auf seinem Hals ist eine Frau mit erhobenen Armen abgebildet. Sie steht auf dem Gipfel eines Baumes, der aus einem vollen Dreieck emporwächst. Der Baum hat die Form einer Tanne. Auf der Bauchwölbung befindet sich ein schematisierter Vogel und auf dem beschädigten Halsteil das Dreiwirbelmotiv. Es ist natürlich nicht auszuschließen, daß auf dem fehlenden Halsteil weitere figurale Abbildungen waren. Ich neige eher zur Ansicht, daß die Dreierkombination der Adorantin, des Baummotivs, des Vogels und evtl. des Dreiwirbelmotivs eine geschlossene Szene darstellten. Mit ihrem Inhalt drückt sie zweifellos eine abweichende Handlung als die traditionellen Szenen aus. Eine ähnliche Kombination von Motiven konstatieren wir auch auf dem Kragenhalsgefäß aus dem Tumulus in Réca (zeichnerisch entworfene Verzierung bei C. Dobiat 1982, Abb. 6). In beiden Fällen ist wahrscheinlich der Baum ein vollwertiger Bestandteil der Figuralverzierung.

Im Gebiet der Slowakei erschienen vegetabile Motive im spätbronzezeitlichen lausitzisch-schlesischen Kulturmilieu (Pobedim – Studeniková – Paulik 1983, Taf. XXX; Dlhá nad Váhom – Studeniková 1995, Abb. 1:1 – im Druck). Baumartige Motive sind in der breiteren nördlichen lausitzischen Ökumene nicht selten (Nebelsick 1992, Anm. 69). Vereinzelt kommen baumartige Motive in Mähren vor (Podborský 1963, Abb. 8:19; derselbe 1974, Abb. 6A – 4). Mit gewissem Vorbehalt könnten wir für ein Zweigmotiv auch die vertikalen Bänder mit beidseitigem Spiralhaken auf der Gefäßwölbung mit drei Löchern aus den Hügelgräbern in Sütö betrachten (Vadász 1986, Taf. 2). Das gemalte Dreiwirbelmotiv ist ein verhältnismäßig verbreitetes Verzierungselement in der Bylaner Kultur (Siegfried-Weiß 1979, 265 f.). In geritzter Form befindet es sich auch auf Basarabi-Keramik (Vulpe 1986, Abb. 14:4–5).

Bei Situlen (Abb. 12:1–5) sind die Bauchwölbungen gerundet und in die Breite gebaut. Die gesamte Körpergestaltung, die Oberflächenrichtung und das benützte Material ähneln einander derart, daß sie aus der Hand desselben Töpfers stammen können. Sie gehören zu typologisch älteren Formen.

Unter den schüsselförmigen Gefäßen sind zwei Henkelschalen interessant (Abb. 13:1; 14:1), deren konkaver Boden spiralförmig kanneliert ist. Ähnliche Spiralböden sind im Rahmen der Kalenderberger Kultur auf Fußschüsseln aus Sopron fragmentarisch erhalten (Eibner 1980, Taf. 96:5–6). Weniger ausgeprägt sind konzentrische Kreiskanneluren auf den Böden von Fußschüsseln aus Kleinklein, die allerdings in chronologisch jüngeren Fundverbänden auftreten (Dobiat 1980, 119–120, Taf. 37:3, 5 u. a.). Konzentrische Kreiskanneluren auf Böden und Wänden von Schalen und Schüsseln kamen in der Slowakei in der schlesischen Stufe der Lausitzer Kultur zur Geltung.

Ein Kragenhalsgefäß (Abb. 11:2, 9) hatte man in das Grab nach der Abstellung der Keramikbeigaben, der Urne und Scheiterhaufenreste hineingeworfen. Der Keramiktyp selbst ist im Grabe durch dieses einzige Exemplar vertreten und es ist das einzige rotbemalte Gefäß. Ursprünglich erfüllte dieses Gefäß etwa eine primäre Funktion beim Einäscherungsprozeß, ähnlich wie die Gefäßfragmente aus der Scheiterhaufenschicht. Als Urne diente im Grab ein einfaches topfförmiges Gefäß (Abb. 11:2).

Die nichtkeramischen Funde aus dem Grab haben bezüglich der Datierung keinen Aussagewert. Stäbchenbruchstücke mit rundem Querschnitt stammen etwa von einer Nadel und zusammen mit einem Eisenmesser und durchlochem Wetzstein aus Sandstein (Abb. 16:1, 2) stützen sie die Voraussetzung, daß die Hauptbestattung ein Mann war.

Zur Gesamtauswertung des Fundverbandes aus dem Tumulus II fehlen noch die Ergebnisse der laufenden Analysen von Tierknochen, Speiseresten wie auch der kalzinierten Knochen aus allen Grabverbänden des Hügelgräberfeldes. Beim Mangel bzw. bei der fehlenden Aussagekraft der Metallgegenstände hängt die Datierung von der Auswertung der Keramikbeigaben ab. Wie aus der vorangehenden Analyse hervorgeht, enthalten sie eine ganze Reihe vergleichbarer Merkmale mit der Keramikfüllung der Hügelgräber III und IV, teilweise auch des Hügelgrabes VI in Nové Košariská. Weitere Parallelen konstatieren wir im Tumulus I in Nová Dedinka. Auf dem Gräberfeld in Janiky unterscheidet sie sich ausgeprägt vom ältesten Horizont wie auch von dem vorläufig jüngsten Horizont, der durch das Hügelgrab III und XI repräsentiert ist.